

La Canovelles de la postguerra amb ulls de nen

Curs: 2n de Batxillerat A
12-12-2022

ABSTRACT

Català

Aquest treball tracta sobre l'època de la postguerra i el Franquisme a Canovelles, i té com a objectiu conservar la memòria oral del nostre poble per mitjà de trobades amb diferents testimonis que van viure aquesta època durant la seva etapa d'infantesa i joventut. Per fer-ho, en primer lloc, exposem el mètode d'investigació utilitzat, el qual ha estat una investigació històrica de caràcter qualitatiu feta a partir d'entrevistes de caire vivencial. A continuació hem fet una contextualització del tema, començant per la dictadura de Primo de Rivera, i acabant amb el començament del Franquisme, fet que ens ha permès entendre quines causes històriques ens condueixen a l'època de la postguerra. Després hem exposat les entrevistes realitzades, i les hem analitzat dividint-les per temes. Per últim, hem confeccionat unes conclusions generals del treball en les quals hem comprovat com van viure els protagonistes l'època de la postguerra amb ulls de nen.

Anglès

This project is about the postwar period and the Francoism in Canovelles, and has as its objective to preserve the oral memory of our town through meeting different witnesses that lived that period during their childhood and youth. To do this, first, we present the method of investigation that we have used, which has been a qualitative historical research done from interviews of an experiential nature. Next, we have contextualized the topic, starting with the dictatorship of Primo de Rivera and finishing with the Francoism, a fact that has allowed us to understand what historical causes lead us to the postwar era. After that, we have shown the interviews, and we have analyzed them by dividing them by topics. Finally, we present some general conclusions of the work in which we have verified how the protagonists lived the postwar era with the eyes of a child.

Castellà

Este trabajo trata sobre la época de la posguerra y el Franquismo en Canovelles, y tiene como objetivo conservar la memoria oral de nuestro pueblo mediante encuentros con diferentes testimonios que vivieron esta época durante su etapa de infancia y juventud. Para hacerlo, en primer lugar, exponemos el método de investigación utilizado, el cual ha sido una investigación histórica de carácter cualitativo hecha a partir de entrevistas de carácter vivencial. A continuación, hemos hecho una contextualización del tema, empezando por la dictadura de Primo de Rivera, y acabando con el comienzo del Franquismo, hecho que nos ha permitido entender qué causas históricas nos conducen a la época de la postguerra. Después hemos expuesto las entrevistas realizadas y las hemos analizado dividiéndolas por temas. Por último, hemos confeccionado unas conclusiones generales del trabajo en las que hemos comprobado cómo vivieron los protagonistas la época de la postguerra con ojos de niño.

Euskera

Lan hau Canovelleseko gerraosteko eta Frankismoko garaiari buruzkoa da, eta gure herriaren ahozko memoria gordetzea du helburu, haurtzaroan eta gaztaroan garai horretan bizi izan ziren lekukotasunekin topatuz. Horretarako, lehenik eta behin, erabilitako ikerketa-metodoa azalduko dugu, izaera kualitatiboko ikerketa historikoa izan dena, bizipen-elkarrizketetatik abiatuta. Ondoren, gaia testuinguruan kokatu dugu, Primo de Riveraren diktaduratik hasita Frankismoaren hasierara arte. Horri esker, gerraosteko garaira eramán ahal izan gaituzten arrazoi historikoak ulertu ahal izan ditugu. Ondoren, egindako elkarrizketak azaldu eta aztertu ditugu, gaika banatuta. Azkenik, lanaren ondorio orokor batzuk egin ditugu, eta egiaztatu dugu nola bizi izan zuten protagonistek gerraosteko garaia ume-begiekin.

Gallec

Este traballo trata sobre a época da posguerra e o Franquismo en Canovelles, e ten como obxectivo manter a memoria oral da nosa vila mediante encontros con diferentes testemuñas que viviron esa época durante a súa etapa da infancia e xuventude. Para facelo, en primeiro lugar, expoñemos o método de investigación utilizado, o cal foi unha investigación histórica de carácter cualitativo feita a partir de entrevistas de carácter vivencial. A continuación, fixemos unha contextualización do tema, comezando pola dictadura de Primo de Rivera, e acabando co comezo do Franquismo, feito que nos permite entender que causas históricas nos conducen á época da posguerra. Despois expuxemos as entrevistas feitas e analizámolas dividindoas por temas. Por último, fixemos unhas conclusións xerais do traballo nas que comprobamos cómo viviron os protagonistas a época da posguerra con ollos de rapaz.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	6
1.1 Metodologia	6
2. COS DE LA MEMÒRIA	8
2.1 Marc teòric	8
2.1.1 Mètode: La investigació	8
2.1.2 L'entrevista	10
2.1.3 Teoria psicològica	10
2.1.3.1 Trastorn d'estrès posttraumàtic	11
2.1.3.2 Amnèsia dissociativa	13
2.2 Contextualització del tema	13
2.2.1 Com arriba la dictadura de Primo de Rivera a Espanya	13
2.2.2 Final de la Dictadura de Primo de Rivera	14
2.2.3 La Segona República	14
2.2.3.1 El bienni reformista (1931-1933)	14
2.2.3.2 L'oposició de la dreta a les reformes	15
2.2.3.3 Els problemes des de l'obrerisme	15
2.2.3.4 El bienni conservador i el Front Popular (1934-1936)	15
2.2.4 La Guerra Civil	16
2.2.4.1 Bàndols enfrontats	16
2.2.4.2 La internacionalització del conflicte	16
2.2.4.3 Brigades internacionals	17
2.2.4.4 Desenvolupament del conflicte	17
2.2.4.5 L'avanç cap a Madrid	17
2.2.4.6 La batalla del nord	17
2.2.4.7 La batalla de l'Ebre. La caiguda de Catalunya	17
2.2.4.8 La Guerra Civil a Catalunya	18
2.2.4.9 L'exili	18
2.2.4.10 Bombardejos	18
2.2.4.11 La Guerra Civil a Granollers	18
2.2.4.12 La Guerra Civil a Canovelles	20
2.2.5 Els anys de Postguerra i el Primer franquisme (1939-1959)	22
2.2.5.1 Els efectes de la Guerra	22
2.2.5.2 Autarquia econòmica	22
2.2.5.3 Estancament de l'economia espanyola	22
2.2.5.4 La postguerra a Catalunya	23
2.2.5.5 La resistència al franquisme	23
2.3 Part pràctica	23
2.3.1 Introducció de la part pràctica	23

2.3.2	Preguntes realitzades a les entrevistes	23
2.3.3	Presentació dels entrevistats	25
	Juan Navarro Pérez	25
	Margarita Puigoriol i Margarita Arderiu	25
	Joaquim Marsal Pla	25
	José Morillas i José María Garzón	26
2.2.4.1	Valors religiosos i situació a les escoles	26
2.2.4.2	Censura, repressió i escassetat	28
2.2.4.3	Situació a canovelles	31
2.2.4.4	Comparació de la situació viscuda a Canovelles amb les persones procedents de pobles del sud amb més repressió	32
2.2.4.5	Psicologia i anècdotes familiars	34
3.	CONCLUSIONS	38
4.	BIBLIOGRAFIA	42
5.	ANNEXOS	49
	1. Juan Navarro Pérez	49
	2. Margarita Puigoriol Julià	52
	3. Joaquim Marsal Pla	57
	4. José Morillas i José María Garzón	61

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball tracta sobre l'època de la postguerra i el Franquisme a Canovelles. Els objectius del nostre treball són mostrar i conservar la memòria històrica del nostre poble. Per aconseguir-ho, hem realitzat unes entrevistes qualitatives de caràcter vivencial i, d'aquesta manera, aprenem i coneixem la vida de les persones que van viure el Franquisme al nostre poble i podem empatitzar amb ells. Durant la nostra etapa de primer de batxillerat, vam parlar a classe sobre la diferència entre la història escrita als llibres oficials i a com realment ho van viure o ho van transmetre els testimonis reals. Al mateix temps, vam detectar algunes opinions del nostre entorn que relativitzaven la duresa de les condicions materials i polítiques que es van viure durant la dictadura. Aquest assumpte ens va interessar i ens vam plantejar que seria interessant entrevistar a persones que haguessin viscut un període en concret per tal que ens transmetessin les seves vivències en primera persona. Més tard ens va arribar el projecte de la memòria oral del nostre poble, el qual ens permetia estudiar testimonis vius de la postguerra. Vam pensar que aquestes entrevistes ens permetrien conèixer com van viure, essent nens, els testimonis vius de l'època de la postguerra. D'aquesta investigació, en podríem extreure si els entrevistats tendien a idealitzar aquella època a l'haver coincidit amb la de la seva infantesa o si, al contrari, el tipus de records que conservaven eren més aviat negatius o si podríem trobar indicis d'haver sofert algun tipus de trauma.

Finalment, presentarem un vídeo que inclourà les trobades amb les persones entrevistades, el qual vol ser una eina que treballi a favor de la recuperació de la memòria històrica local.

Les motivacions que hem tingut en vers la realització d'aquest treball han sigut empatitzar amb les persones del nostre poble, i com a persones joves, poder posar-nos a la pell d'aquestes, ja que van viure situacions complicades a la nostra edat. També ens ha motivat el fet de dur a terme una investigació històrica amb testimonis reals.

El treball està organitzat de manera que, primer, hem construït un breu marc teòric en el qual exposem la metodologia històrica de caràcter qualitatiu utilitzada, així com els fenòmens de caràcter psicològic que abordarem en l'anàlisi de les entrevistes. Després hem fet una contextualització del tema en la que parlem dels aspectes més rellevants que van portar a l'època de la postguerra, centrant-nos en Canovelles. Posteriorment, hem buidat i analitzat les entrevistes, tot seleccionant els fragments més rellevants i dividint-los per temes. Finalment, i a partir de l'anàlisi d'aquestes, exposem una sèrie de conclusions generals a partir de les temàtiques abordades en relació amb els objectius exposats.

1.1 Metodologia

El nostre treball consisteix en un procés d'investigació per tal de recuperar la memòria oral de Canovelles. Hem fet aquest treball mitjançant entrevistes a gent gran que viu actualment al nostre poble amb la intenció que ens expliquin les seves vivències a l'època de la postguerra i el Franquisme Espanyol.

El que volem estudiar en el nostre treball és la realitat personal i social dels nens de Canovelles durant aquesta època, amb la finalitat de conèixer quins records de la postguerra conserven les persones que van viure aquest període sent nens o adolescents.

Per tant, és un treball de recerca de caràcter històric, matèria que volem enllaçar amb la disciplina de la psicologia. En aquest sentit, ens plantejarem verificar si els adults tendeixen a idealitzar les seves vivències com a infants durant la postguerra, més enllà de si les experiències viscudes en aquesta etapa vital hagin estat més o menys dures en l'àmbit emocional o material. També volem analitzar si en les respostes dels testimonis hi podem trobar indicis d'haver sofert algun tipus d'estrès posttraumàtic que tingués l'origen en les condicions de vida viscudes al moment. Dit d'una altra manera, volem investigar quin tipus

de records tenen els testimonis que van viure el període històric de la postguerra espanyola, que situem entre els anys 1939 (Final de la Guerra Civil Espanyola) i l'any (1953).

L'eina que hem fet servir és la memòria oral a través d'entrevistes psicològiques, mixtes i presencials.

La finalitat del nostre treball és la conservació de la memòria històrica de Canovelles i la conscienciació a les noves generacions del que va succeir per tal de fomentar una memòria democràtica que impedeixi que torni a passar.

Per tal de situar la investigació, hem començat realitzant una contextualització de la qüestió a través d'informació extreta de llibres de text de caràcter històric i psicològic. Posteriorment, hem conegut a Josep Orive, exalcalde i tècnic de patrimoni de Canovelles, el qual ens ha proposat aquest treball i ens ha facilitat els contactes de la gent a la qual hem d'entrevistar. Més tard, hem visitat l'arxiu de Canovelles, i hem conegut a l'arxiver municipal, en Màrius de Juan Escuder que ens ha ensenyat l'Arxiu Municipal del poble i ens ha explicat com es guarden els documents. Amb les seves explicacions, hem arribat a la conclusió de què no ens serveixen els arxius guardats, ja que són de naturalesa econòmica. A continuació hem visitat el refugi antiaeri de la plaça Maluquer i Salvador de Granollers per tal de posar-nos a la pell de les persones que van viure la situació de la Guerra Civil i poder empatitzar amb ells i amb les seves vivències. Aquí la Cinta Cantarell Aixendri, historiadora de Granollers, ens ha explicat dades que més tard utilitzarem per al nostre context històric del treball. També hem acudit a la presentació del llibre *Canovelles, en temps de guerra. Refugiats i solidaritat (1936-1939)* de Joan Garriga i Andreu i Cinta Cantarell Aixendri, on hem parlat amb l'escriptor i ens ha donat consells sobre com enfocar el treball. Per complementar la nostra investigació basada en l'objectiu de conèixer la postguerra amb ulls de nen, hem decidit contactar amb la psicòloga Saray Balibrea Ruiz, del centre mèdic Doctor. Klein de Cardedeu, per tal que ens ajudi a detectar elements relacionats amb el trauma. Això ens ha permès tenir una eina més per analitzar com van viure la postguerra els nens, si la van idealitzar, o si al contrari conserven algun tipus de record traumàtic.

2. COS DE LA MEMÒRIA

2.1 Marc teòric

2.1.1 Mètode: La investigació

Concebem investigar com l'acte de "descobrir o conèixer (alguna cosa) indagant i examinant atentament tot vestigi, tot indici, etc." (DIEC2)

En el cas que ens ocupa, la investigació que hem portat a terme, és de caràcter qualitatiu donada la naturalesa subjectiva del nostre estudi i de les fonts disponibles. En termes generals, els tipus d'investigació qualitativa es relacionen amb l'estudi de la visió del món o del discurs, és a dir, amb l'estudi de factors més subjectius que no pas objectius. En canvi, una investigació de tipus quantitatiu tractarà més factors objectius que subjectius.

En el cas del nostre treball, s'opta per indagar sobre com es viu la postguerra a Canovelles "amb ulls de nen", és a dir, des de la visió subjectiva de la història o "dimensió personal", des del punt de vista d'un nen o des del "concepte d'alteritat". Aquest tipus d'investigació ha de ser subjectiva, ja que el nostre treball està enfocat en els records d'aquestes persones. En canvi, si el nostre interès fos conèixer la quantitat exacta de gent que va ser ferida a la Guerra Civil a Granollers o Canovelles, la nostra investigació, hauria de ser quantitativa, pel fet que estariem cercant una dada objectiva.

A les entrevistes realitzades, hem relacionat la visió que tenia cadascun dels entrevistats, sobre la postguerra al nostre poble. Aquesta investigació és totalment subjectiva, ja que no podem obtenir una veritat absoluta del que va passar durant aquests anys.

Verstehen

Dins de l'estudi dels diferents àmbits de les ciències socials, s'utilitza un concepte nascut en el context de la filosofia Alemanya del segle XIX anomenat *Verstehen*, terme que la professora emèrita de la Universitat de Salamanca associaria a una tècnica d'investigació "que serve para conocer el significado de las acciones, para establecer analogías entre experiencias propias y sucesos externos. «comprender», «interpretar», «comprender», «alcanzar», «entender», «comprender», «entender», percibir el significado, etc», se refieren, por tanto, a una actividad intelectual completa" (Lopez de la Vieja)

La naturalesa d'aquest mètode serà qualitativa, ja que, a partir del que coneixem de la historiografia publicada, volem entendre com van viure les persones aquests fets, perquè són subjectius. És a dir, es buscava treballar el *com* (subjectiu) a partir del *què* (el període històric de la postguerra).

Concepte d'alteritat

Concebem el concepte d'alteritat de dues maneres diferents. Des del punt de vista de la filosofia com "Estat o qualitat d'ésser altre" i des del punt de vista del dret com "Qualitat de la justícia en tant que aquesta implica sempre una relació d'un subjecte amb un altre subjecte, donant-li allò que és seu, que li correspon". (DIEC2)

Segons la nostra opinió, gran part de la possibilitat de realitzar un aprenentatge real o significatiu en l'estudi de la història, és la capacitat que tenim els alumnes o els investigadors, de posar-se en la pell de l'altre. Aquest és el treball que volem realitzar amb la confecció de i posterior tractament de la informació continguda a les entrevistes. Pensem que per entendre la història cal dur a terme un exercici d'alteritat amb el passat, per arribar a una comprensió més adequada del procés històric. Aquest element també inclou un aprenentatge en valors que, per exemple, ens serviria per posar-nos a la pell de la gent que ha viscut un període històric en concret, des del respecte irrestricte a l'experiència de l'altre, la qual no pot ser ni reduïda a

cap lectura interessada o polititzada. Compartim en aquest punt la classificació proposada per Olaya Fernández Guerrero sobre les diferents accepcions del concepte alteritat, en aquest cas des del punt de vista ètic:

“Capto al otro como alteridad que no poseo ni puedo poseer, y esto me induce a respetar al otro en su diferencia y especificidad. La ética aflora, pues, de la confrontación directa con el rostro del otro y la actitud receptiva frente a la interpelación directa que ese rostro me lanza. En el plano ético confluyen todos los demás, ya que a través de la toma de conciencia de la alteridad del otro, y de mi propia alteridad constitutiva, comienza un nuevo proyecto de relación interpersonal basado en el diálogo, el respeto, la tolerancia, y la aceptación de la diferencia –y no solo de la semejanza” (Fernández Guerrero, 2015)

Les nostres entrevistes, per tant, tenen com a objectiu posar-nos a la pell de les persones que van viure l'època de la postguerra a Canovelles i empatitzar amb les seves vivències.

La tasca de l'historiador

Aquest treball és un exercici de simulació de la tasca de l'historiador, és a dir, una tasca acadèmica el més semblant possible a un treball que podria afrontar un historiador a la seva vida real. L'objectiu d'aquesta simulació busca crear un procés d'aprenentatge competencial el més vivencial i significatiu possible. El mateix currículum de batxillerat, en el seu Decret 142/2008, el qual estava vigent quan estàvem començant el treball, ho expressa de la següent manera:

“La competència en la crítica de les fonts històriques pretén que l'alumnat, a més dels discursos estructurats sobre períodes històrics que s'ofereixen al seu coneixement, verifiqui la seva veracitat a través de l'anàlisi de diverses fonts (textuals, icòniques, gràfiques, estadístiques, cartogràfiques, orals, etc.) i també que s'introdueixi alhora en el mètode de l'historiador intentant d'establir fets i interpretacions del passat a partir del contrast i la comparació de les fonts, dins d'algun dels models de la historiografia actual.

(...)

Amb aquest aprenentatge l'alumnat haurà de tenir les eines necessàries per accedir de manera lliure i crítica a fonts diverses i rigoroses per analitzar i comprendre la societat en què viu en la seva complexitat, interrogar-se sobre les causes dels problemes i plantejar possibles vies de solució”.

Pel que fa a l'actual, (171/2022), anomena, per exemple, com a competència específica de la matèria d'Història del món Contemporani:

“Cercar, tractar i comunicar informació procedent de diferents mitjans i fonts historiogràfiques, tant analògics com digitals, i analitzar-la críticament per adquirir consciència de la diversitat d'interpretacions existents sobre els fets i els processos històrics i aplicar les metodologies bàsiques de la recerca històrica”. En ambdós redactats legals podem observar la importància que s'atorga des del món educatiu a la tasca de simulació de l'historiador, en aquest cas aplicada a l'alumnat, el qual hauria de ser capaç d'estudiar diferents fonts per, posteriorment, seleccionar i analitzar críticament la informació rebuda.

Concloent, la nostra investigació, pretén ser una observació sobre les persones dins del període històric de la postguerra Espanyola i dins l'àmbit geogràfic del nostre poble,

Canovelles. Al ser un projecte de memòria oral, serà el més subjectiu possible, ja que cada vivència és personal. No buscarem, en cap cas, una veritat única o general.

2.1.2 L'entrevista

Concebem l'entrevista com a “Reunió concertada entre dues o més persones que han de parlar d'algun tema que ha estat prèviament acordat” (DIEC2)

Tipus d'entrevistes

Existeixen diversos tipus d'entrevistes segons l'àmbit en què es realitzin. Hem fet una classificació enfocada en l'àmbit de les tècniques qualitatives aplicades a les ciències socials:

Entrevista oberta: és convenient quan es vol esbrinar com la persona entrevistada construeix el sentit i el discurs sobre l'objecte d'interès, més que els fets objectius. La finalitat és comprendre com la persona construeix una història, quin rol pren a l'hora d'explicar-la o quin vocabulari o termes utilitza. Es caracteritza per una intervenció mínima de la persona entrevistadora, que es limita a presentar un guió, simplement amb alguns temes al voltant dels quals la persona entrevistada ha de desenvolupar el seu discurs.

Entrevista semiestructurada: amb un guió més elaborat i amb més intervenció de la persona entrevistadora, busca trobar un equilibri entre esbrinar fets objectius, actes, actituds o opinions d'interès, i descobrir algunes claus sobre com es construeix el sentit d'aquests. Mitjançant preguntes, s'aborden temes més acotats que en l'entrevista oberta.

Història de vida: consisteix en una reconstrucció de la trajectòria biogràfica (completa o centrada en algun àmbit) que és adequada per conèixer les connexions entre el context social i els moments vitals de la persona entrevistada que són d'interès. (Daniel de Garcia Palomera, s.d.)

Les entrevistes que nosaltres hem portat a terme, són entrevistes de caràcter vivencial, que pretendrien copsar les interaccions entre els fets històrics i la biografia i les vivències personals dels protagonistes coetanis al període històric escollit. En el cas que ens ocupa, parlarem amb persones que van viure l'època de la postguerra i analitzarem com van viure aquests anys en els quals els protagonistes es trobaven en la primera etapa de la seva vida, ja que la finalitat d'aquestes és agafar dades de la vida de la gent gran de Canovelles per fer uns estudis sobre l'època de la postguerra. Les entrevistes realitzades són una barreja dels tipus d'entrevistes comentades a l'apartat teòric, pel fet que per una part són entrevistes obertes, perquè nosaltres fem una intervenció mínima i els entrevistats desenvolupen els temes dels quals han de parlar. Per una altra banda, també són entrevistes d'història de vida perquè consisteixen en una reconstrucció autobiogràfica utilitzada per conèixer les connexions entre el context social i els moments vitals de la persona entrevistada.

2.1.3 Teoria psicològica

Una de les intencions que tenim en fer aquest treball, és analitzar psicològicament les entrevistes que portem a terme amb la gent gran de Canovelles. Un dels nostres objectius del treball és si, tenint en compte que les persones que entrevistem eren uns nens a l'època de la postguerra, els entrevistats tendrien a romantitzar les situacions viscudes durant la seva infantesa o l'adolescència, més enllà de la situació material del moment. Al mateix temps, volem analitzar si els entrevistats han patit algun tipus d'estrès posttraumàtic que tingués l'origen en les condicions de vida viscudes al moment.

Entenem psicologia com la “Ciència que estudia la conducta i la vida mental de la persona” (DIEC2)

La psicòloga Saray Balibrea afirma que una vivència emocional dura pot derivar a un trastorn d'estrès posttraumàtic. Els símptomes típics de l'estrès posttraumàtic són la depressió, ansietat, insomni, conductes autodestructives i tot el que s'assembla a patologies emocionals, a més de tenir flashbacks constants sobre la vivència traumàtica o records i somnis recurrents recordant el que va passar. La repressió va generar molta por entre la població civil, i va causar moltes vivències en nens, com per exemple la desaparició de la figura paterna, sigui per participar a la guerra o per afusellaments. El que els nens van viure també va ser veure als seus familiars més grans viure penúries que els van fer estar diferents de com eren i va poder derivar a suïcidis.

Els nens reaccionen als traumes de manera diferent als adults, és a dir un nen que va viure la guerra o la postguerra no tindrà els mateixos símptomes que un adult que la va viure en primera persona. Els símptomes més freqüents que tenen els nens després de viure experiències d'aquests tipus són: pixar-se al llit, s'obliden de parlar o no s'enrecorden de com fer-ho, representar l'experiència traumàtica de diferents formes com per exemple a l'hora de jugar o aferrar-se als adults que estan amb ella com a símptoma de por. Els nens que van viure la guerra i la postguerra ara són els nostres avis i aquests poden tenir traumes. Aquests traumes poden derivar a traumes transgeneracionals, com per exemple els traumes històrics, en els que es crea un funcionament psicològic en les relacions interpersonals de la família o la societat que són inadequats i, principalment ho són perquè les coses no s'han parlat i no s'han tractat.

A l'època del Franquisme no es tractaven les malalties mentals dels homes, ja que tot l'assumpte bèl·lic s'associava a la virilitat i als comportaments que associem als homes segons les construccions de gènere tradicionals. Si els homes tornaven de la guerra, no estava ben vist socialment el fet de verbalitzar que estaven soffrint conseqüències negatives derivades del fet d'haver-la viscut. Per exemple, s'amagava el fet de patir insomni, ansietat o psicosi, per por de ser considerat un home poc viril. Aquests fets eren normalitzats entre la població, i ens en podem adonar en les relacions interpersonals d'aquests avis que no han sigut del tot sanes amb els seus fills o els seus nets, ja que això és una cosa que es transmet de generació en generació, els conflictes o les perturbacions perquè si no s'estudien passen a ser “homes de caràcter fort” “el meu avi era molt esgarriat”.

Al final les vivències que van viure van ser molt fortes i traumàtiques encara que no acudissin a la guerra, ni haguessin matat a companys, la por a expressar-se, la por a poder ser matat, són coses que no se superen.

(Psicòloga S. Balibrea, comunicació personal, 22 de juny de 2022)

2.1.3.1 Trastorn d'estrès posttraumàtic

Segons el Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, of the american psychiatric association en català Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals, l'estrès posttraumàtic és un dels trastorns que està relacionat amb els traumes i els factors d'estrès. Es pot originar a causa de l'exposició a la mort, lesió greu o violència sexual, sigui real o una amenaça en una o més de les formes següents:

1. Experiència directa dels successos traumàtics.
2. Presència directa dels successos ocorreguts en altres.

-
3. Coneixement al voltant dels successos traumàtics que han ocorregut a un familiar pròxim o un amic íntim. En els casos d'amenaça o realitat de mort d'un familiar o amic, el succés ha d'haver sigut violent o accidental.
 4. Exposició repetida o extrema a detalls repulsius dels successos traumàtics.
 5. En nens menors de sis anys, també pot afectar el coneixement que els successos traumàtics han ocorregut a un dels pares o cuidadors.

La gent amb estrès posttraumàtic presencia un o més dels símptomes d'intrusió següents associats als successos traumàtics, que comencen després dels successos traumàtics:

1. Records angoixants recurrents, involuntaris i intrusius dels successos traumàtics: en els nens majors de sis anys, es poden produir jocs repetitius en els quals s'expressin temes o aspectes dels successos traumàtics.
2. Somnis angoixants recurrents en què el contingut o l'efecte del somni estigui relacionat amb els successos traumàtics: en els nens, poden existir somnis aterridors sense contingut reconeixible.
3. Relacions dissociatives en les quals el subjecte sent o actua com si es repetissin els successos traumàtics: aquestes reaccions es poden produir de forma contínua i l'expressió més extrema és una pèrdua completa de consciència a l'entorn present: En els nens la representació específica del trauma pot tenir lloc durant el joc.
4. Malestar psicològic intens o prolongat en exposar-se a factors interns o externs que simbolitzen o s'assemblen a un aspecte dels successos traumàtics.
5. Reaccions fisiològiques intenses a factors interns o externs que simbolitzen o s'assemblen a un aspecte dels successos traumàtics.

Al mateix temps, es pot generar una evitació persistent d'estímuls associats als successos traumàtics, que també comencen després d'aquests, com es posa de manifest per una o les dues característiques següents:

1. Evitació o esforços per evitar records, pensaments o sentiments angoixants associats als successos traumàtics.
2. Evitació o esforços per evitar recordatoris externs (persones, llocs, converses, activitats, objectes o situacions) que desperten records, pensaments o sentiments angoixants associats als successos traumàtics.

Finalment, es poden observar alteracions negatives cognitives i de l'estat d'ànim associades als successos traumàtics, que comencen o empitjoren després d'aquests com es manifesten per dues o més de les característiques següents:

1. Incapacitat de recordar un aspecte important dels successos traumàtics degut típicament a amnèsia dissociativa i no a altres factors com una lesió cerebral, alcohol o drogues
2. Creences o expectatives negatives persistents i exagerades sobre un mateix, els altres o el món.
3. Percepció distorsionada persistent de la causa o les conseqüències dels successos traumàtics, que fa que l'individu s'acusi a si mateix o els altres.
4. Estat emocional negatiu persistent "por, terror, culpa o vergonya"
5. Disminució rellevant de l'interès o la participació en activitats significatives
6. Sentiment de desapegament o estranyament dels altres
7. Incapacitat persistent d'experimentar emocions positives.

2.1.3.2 Amnèsia dissociativa

Segons El Manual Merck de Diagnòstic i Teràpia l'amnèsia dissociativa és l'amnèsia (pèrdua de memòria) organitzada per un esdeveniment traumàtic o estressant, que produeix una incapacitat per recordar informació personal important.

1. Les persones tenen llacunes a la seva memòria que poden abastar des de minuts fins a dècades de la seva vida.
2. Aquest trastorn es diagnostica a través dels símptomes.

L'amnèsia és la incapacitat total o parcial per recordar experiències recents o llunyanes del passat. Quan es deu a una alteració psicològica més que a un trastorn mèdic general, rep el nom d'amnèsia dissociativa. En aquesta, la pèrdua de memòria acostuma a afectar a la informació que forma part del coneixement conscient rutinari o de la memòria autobiogràfica. Freqüentment, es tracta de la pèrdua de records vinculats a esdeveniments traumàtics o estressants, com per exemple haver patit abús durant la infantesa. A vegades encara que la informació estigui oblidada continua influint en el comportament de les persones que l'han patit. Aquest tipus d'amnèsia pot estar generada per maltractament físic o abusos sexuals, guerres, genocidis, o la mort d'un ésser estimat. El símptoma més freqüent és la pèrdua de memòria.

2.2 Contextualització del tema

2.2.1 Com arriba la dictadura de Primo de Rivera a Espanya

Una de les causes que va provocar el cop d'estat de Primo de Rivera va ser la crisi i la degeneració del sistema polític de la Restauració. Hi havia dos grans partits que constituïen el sistema bipartidista de La Restauració espanyola; el conservador, liderat per Cánovas de Castillo, i el liberal, liderat per Mateo Sagasta. Se n'aniran tornant en el poder de manera pacífica i hi havia un gran frau electoral. Aquests es compromet a la NO-intervenció a canvi d'una autonomia gairebé absoluta. Queda evident que no és un sistema democràtic, ja que pacten per la renúncia de pronunciaments o aixecaments militars. Hi havia dues maneres possibles per solucionar la crisi, la democratització del sistema o la implantació d'una dictadura.

Per altra banda, l'exèrcit estava descontent per la guerra del Marroc, perquè l'expedient Picasso i el desastre de l'Annual a 1921 van augmentar la desconfiança dels militars cap als polítics. També hi havia nombroses vagues i protestes de les classes treballadores que feien que la situació social i al carrer fos caòtica. La burgesia estava aterrida, car hi va haver un augment del terrorisme anarquista, sobretot a Barcelona. Hi havia també, una radicalització dels nacionalismes perifèrics, especialment el català. Finalment, podem mencionar el triomf del feixisme a Itàlia. A més, també es van imposar dictadures en altres països com Portugal, Grècia i Polònia.

Els objectius del cop d'estat eren acabar amb el sistema parlamentari, garantir l'ordre públic, acabar amb el separatisme i solucionar el problema del Marroc. Primo de Rivera era ordenat, disciplinat, autoritari i tenia amor a la pàtria. El seu lema era "Pàtria, Religió i Monarquia". Desconfiava dels polítics i odiava els partits, i va combinar les idees regeneracionistes amb la influència del feixisme italià de Mussolini. Gairebé no va haver-hi oposició al cop d'estat, ja que els seus suports socials es trobaven entre l'oligarquia de terratinents i industrials catòlics, l'exèrcit, gran part de les classes mitjanes i també els obrers. Els socialistes no van oferir resistència i fins i tot van col·laborar amb el règim. Van ser els anarquistes i comunistes els únics que s'hi van oposar, convocant manifestacions i vagues en contra del mateix.

2.2.2 Final de la Dictadura de Primo de Rivera

A 1929 a Espanya ja es començaven a notar les conseqüències de la crisi econòmica dels Estats Units. Aquesta crisi es va generar pel fet que després de la Primera Guerra Mundial, els Estats Units d'Amèrica era la primera potència exportadora a Europa i va haver-hi un creixement econòmic il·limitat. El 24 d'octubre de 1929, el valor de la borsa mercantil va caure en picat i el preu de les accions va caure de cop, fet que porta a una crisi generalitzada. A Espanya, el clima d'oposició a la dictadura de Primo de Rivera s'agreujà. En conseqüència, el 28 de gener de 1930 el general Primo de Rivera presenta la seva dimissió al rei Alfons XIII i s'acaba el període de la seva dictadura, que va anar des de setembre de 1923 fins al gener del 1930. A la dictadura de Primo de Rivera, la segueix una curta etapa de transició, que es va conèixer com la *Dictablanda*, comandada pel general Berenguer. El 13 de febrer de 1931, el rei Alfons XIII va nomenar com a president de govern a Juan Bautista Aznar, que va convocar unes eleccions municipals pel 12 d'abril del mateix any. En aquestes eleccions, els sectors conservadors eren defensors de la monarquia, i els sectors progressistes i revolucionaris, desitjaven la proclamació de la Segona República. Els resultats de les eleccions van ser dispars. Per una banda, a les ciutats, els partidaris de la República van guanyar aconseguint la victòria a 41 de les 50 capitals de província. Per altra banda, als pobles i zones rurals els monàrquics van assolir uns millors resultats. La República va sortir com a guanyadora de les eleccions, el que va suposar que el rei Alfons XIII s'exiliés. Eibar va ser la primera ciutat a alçar la bandera de la República la nit del 14 d'abril de 1931.

2.2.3 La Segona República

Amb l'abdicació del rei Alfons XIII, a causa de la victòria de les forces republicanes a Espanya, s'aconsegueix un govern independent a la monarquia. El model de govern es va comprometre a ser estable, però no es trobava en unes condicions internacionals favorables, ja que, d'una banda, la caiguda de la borsa del 29 va desencadenar una difícil recuperació econòmica al món, i de l'altre, l'auge del feixisme a Europa amenaçava la democràcia i tindria grans implicacions pel conflicte espanyol.

2.2.3.1 El bienni reformista (1931-1933)

Les eleccions del juny de 1931 van donar la majoria absoluta a la coalició republicanosocialista, i el nou govern va emprendre durant dos anys la reforma del país en un sentit democràtic, laic i modern. El primer objectiu del govern era resoldre els greus problemes del segle anterior, entre els quals podem mencionar:

El problema militar: El nou ministre de guerra, el republicà Manuel Azaña, considerava que era necessari reduir el volum d'oficials i retallar les despeses militars. Va elaborar una llei que va possibilitar la jubilació de la meitat dels oficials i es van dissoldre els organismes judicials de l'exèrcit.

La qüestió religiosa i la qüestió educativa: La nova constitució separava l'Església de l'Estat. Es van abolir els pagaments dels sacerdots, es va prohibir que els ordes religiosos fossin els que es dediquessin a l'ensenyament, es van introduir els divorcis, matrimonis i enterraments civils. Es va promoure una educació laica, i l'estat va assumir la responsabilitat de l'escola pública.

La reforma agrària: Es va crear una llei del govern el 1932 que va declarar expropiables les grans finques de famílies latifundistes en les quals no es cultivava per donar-les a pagesos sense terra.

2.2.3.2 L'oposició de la dreta a les reformes

Des del principi de la proclamació de la República, grans propietaris agraris, l'Església catòlica, una part de l'exèrcit i amplis sectors de les classes altes, es van posar en contra del nou règim, ja que van veure amenaçades les seves propietats i la influència del seu poder.

El 1932 va haver-hi un intent de cop d'estat que va estar dirigit pel general Sanjurjo i animat pels latifundistes. El govern va aconseguir parar el cop d'estat, però les forces de la dreta es van agrupar i van crear la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes (CEDA). A més es va crear un nou grup feixista anomenat Falange Espanyola (FE) dirigida per José Antonio Primo de Rivera, que era fill de l'anterior dictador.

2.2.3.3 Els problemes des de l'obrerisme

Les reformes van ser lentes, especialment la reforma agrària. Aquest fet va exacerbar els ànims dels obrers i dels jornalers, ja que ells esperaven una gran transformació social. En conseqüència, la Unió General de Treballadors (UGT), va radicalitzar les seves posicions i van aparèixer diferents nuclis de tendència comunista i anarquista. Alguns nuclis anarquistes, sobretot els que estaven vinculats a la Confederació Nacional del treball (CNT) i la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), van voler transformar la societat espanyola de manera revolucionària i amb la utilització d'armes. Van voler també implantar el comunisme llibertari, i van protagonitzar aixecaments obrers com el de l'Alt Llobregat a 1932, i pagesos com el de Casas Viejas el 1933. La repressió d'aquestes insurreccions va ser tan dura que va desprestigiar al govern.

2.2.3.4 El bienni conservador i el Front Popular (1934-1936)

El cap de govern, Manuel Azaña, davant la situació de crisi decideix presentar la dimissió. A conseqüència d'això, el president de la República va dissoldre les Corts i va convocar unes noves eleccions el novembre del 1933. La CEDA va guanyar les eleccions i immediatament es va iniciar un procés de desmantellament de totes les reformes del bienni anterior. Es van paralitzar les reformes agràries i les laborals i es va amnistiar els rebels del cop de Sanjurjo. Aquests fets van provocar la radicalització dels treballadors, dels pagesos i dels grups de l'esquerra.

El 1934 es van produir grans revoltes a tot el país, les més greus van ser principalment a Astúries i a Catalunya. Per una banda, a Astúries es van unir anarquistes, comunistes i socialistes en un grup i van ocupar la conca minera i es van enfrontar al govern. La revolta va ser afrontada per l'exèrcit i la repressió que va venir després va ser brutal. Per altra banda, a Catalunya, on hi havia un govern d'esquerres, va ser el mateix president Lluís Companys qui va encapçalar la insurrecció. La revolta del 1934 va comportar la dissolució de la Generalitat de Catalunya, la suspensió de l'Estatut d'Autonomia que va ser aprovat l'any 1932, i l'empresonament del seu president juntament amb altres líders polítics. Malgrat que el país estava controlat prescindint de la Generalitat de Catalunya i amb gairebé tots els dirigents d'esquerres empresonats, un seguit d'escàndols de corrupció en el govern i les dissidències entre els diferents grups de dretes, van portar a la convocatòria de noves eleccions per al febrer del 1936. En aquests comicis, es va formar un front electoral, una coalició electoral espanyola, per enfrontar-se a la dreta a les eleccions, que agrupava gent des de l'esquerra revolucionària fins al centreesquerra (PCE, PSOE, Unión Republicana, nacionalistes, etc). La CNT, encara que era apolítica, recomanava votar al Front Popular.

El 16 de febrer es va produir el triomf del Front Popular i Manuel Azaña va ser nomenat president de la República. Els republicans van continuar amb el programa de reformes del primer bienni. En primer lloc, van començar amb la reforma de l'exèrcit amb la intenció de dinamitzar una institució endarrerida tècnicament i amb la majoria d'oficials contraris al

règim republicà. La següent reforma va ser la religiosa, que va intentar disminuir el pes de l'Església catòlica a la societat i la seva influència en l'educació. A la vegada, es va iniciar una reforma educativa que promovia una educació laica, obligatòria i gratuïta. L'Estat va assumir la responsabilitat de l'escola pública. També va haver-hi una reforma territorial que, seguint el mandat constitucional, reconeixia la pluralitat d'Espanya i començava una descentralització de l'Estat. Tot i això, la votació de l'Estatut d'Autonomia per a Catalunya, el 1932, va haver de vèncer una gran oposició a les Corts. També es reinstaurarà la Generalitat de Catalunya i es reinicia el procés autonòmic al País Basc i a Galícia. Finalment, es va plantejar la reforma agrària que pretenia posar fi al problema del latifundisme i de l'atur dels jornaleros. Això va desencadenar un greu clima d'enfrontaments i de violència social entre conservadors i progressistes. Tots aquests enfrontaments van acabar amb l'assassinat del diputat de dretes Calvo Sotelo. Arribats a aquest punt, les forces conservadores creien que era l'hora d'utilitzar les armes per interrompre el procés de reforma republicana.

2.2.4 La Guerra Civil

En resposta a la mort de José Calvo Sotelo, líder de la dreta monàrquica, molts dels sectors conservadors com els Carlistes, els seguidors de la CEDA i els falangistes, es van unir al cop d'estat que va liderar una part de l'alta oficialitat de l'exèrcit, entre ells els generals Sanjurjo, Mola i Franco el 17 de juliol de 1936 a Melilla, Tetuan i Ceuta, i el 18 del mateix mes a la Península. La insurrecció havia de ser una manera ràpida de derruir el govern republicà. El cop d'estat va triomfar en zones on l'església i els cacics tenien una gran influència entre la població, com ara Galícia o Andalusia. En canvi, va fracassar en zones més industrialitzades, com ara Madrid, Barcelona o Bilbao, les quals romanen fidels a la República.

2.2.4.1 Bàndols enfrontats

Bàndol Republicà: estava compost pels sectors que eren fidels al govern constitucional, liderat pel Front Popular, que era una coalició de republicans, sindicalistes i un petit moviment comunista que se sumava al partit socialista obrer espanyol i al sector Anarquista. El proletariat, petits burgesos, pagesos sense terres i els moviments autonòmics de Catalunya i el País Basc també estaven en aquest bàndol. El bàndol sublevat els anomenava "rojos" de manera despectiva.

Bàndol Sublevat: també anomenat "bàndol nacional". Compost pel sector conservador i militar, on hi trobem l'Església catòlica, monàrquics, falangistes liderats pel mariscal Francisco Franco, la CEDA, tradicionalistes i opositors al règim de la Segona República. Aquests tenien suport de l'Alemanya Nazi i el Feixisme Italià, que van utilitzar Espanya per provar les seves armes per la Segona Guerra Mundial. Es van autodenominar nacionals perquè defensaven una Espanya unida. Es va aconseguir que la jerarquia eclesiàstica beneís la sublevació com una croada contra el marxisme, l'anarquisme, la masoneria, els liberals, els democràtics, i contra els que donaven suport a La República.

2.2.4.2 La internacionalització del conflicte

El conflicte va ser internacional des del primer moment, ja que a Europa la situació era molt tensa d'ençà que va sorgir el feixisme italià i el nazisme alemany. Quan el conflicte va esclatar a Espanya, va ser vist com una de les primeres confrontacions entre les forces democràtiques i els règims feixistes, que més tard es van enfrontar a la Segona Guerra Mundial. Els aliats i les potències de l'eix van signar un pacte de no-intervenció a la Guerra Civil Espanyola i van negar tota mena d'ajuda armamentística. Els aliats sí que van complir amb la política d'apaivagament, però, per una altra banda, les potències de l'eix van ajudar al bàndol franquista. L'ajuda dels alemanys va ser especialment crucial en l'aviació i la italiana

en enviar tropes. La República, però, no va rebre cap ajuda dels seus únics aliats possibles, França, Gran Bretanya i els Estats Units, davant de la greu situació. L'únic país que va proporcionar ajuda, va ser l'URSS, en forma d'assessorament i aportació de material militar. També hi va haver un suport dels anomenats "Brigades internacionals". Eren grups formats per persones d'arreu d'Europa que van lluitar a favor de la República i en contra del Franquisme espanyol.

2.2.4.3 Brigades internacionals

Es va produir una gran onada de solidaritat internacional envers el govern republicà i més de 40.000 voluntaris de diferents països van anar a lluitar per defensar la legalitat republicana. Van tenir un paper fonamental a la defensa de Madrid i van lluitar a tots els fronts bèl·lics. Als països estrangers, es van crear comitès de suport a la República en els que feien accions de protesta davant dels seus governs, acollien malalts ferits i nens que fugien del conflicte, i recaptaven fons. Finalment, el 23 de setembre de 1938, les tropes van haver de retirar-se a conseqüència de la intervenció del comitè de no-intervenció.

2.2.4.4 Desenvolupament del conflicte

A finals de juliol de 1936 s'havien ocupat militarment dues zones d'influència. Una de republicana, que mantenia la franja Cantàbrica, Catalunya, Madrid, Castella la Manxa i una gran part d'Andalusia, ocupant les grans ciutats i nuclis industrials del proletariat. L'altra zona, ocupada pels nacionals, abastava l'altra part d'Andalusia - Sevilla i Cadis-, Castella i Lleó, Galícia, Extremadura, les Balears, i la part oest d'Aragó, que eren les zones més conservadores i agrícoles, i en les que hi havia una major influència de l'Església catòlica.

2.2.4.5 L'avanç cap a Madrid

Les tropes franquistes tenen el pla d'avançar cap a Madrid després d'haver creuat l'estret de Gibraltar per tal de conquerir la capital que representava el poder de la República. A l'agost van ocupar Extremadura, i al setembre, Toledo. El govern republicà va abandonar Madrid davant d'un atac imminent, però al novembre del mateix any l'exèrcit els milicians i voluntaris republicans van ferar l'ofensiva i van defensar la ciutat. Els intents de conquerir la ciutat van ser en dues batalles (Guadalajara i el Jarama) les dues van fracassar i a la primavera de 1937 l'alt comandament franquista va decidir canviar de front.

2.2.4.6 La batalla del nord

Franco va decidir centrar la seva ofensiva cap al nord d'Espanya, davant de les dificultats per conquerir la capital. El 26 d'abril de 1937, la legió Còndor alemanya va bombardejar Gernika, fet que Franco va negar dient que havien estat els republicans mentre es retiraven. Al juny va caure Bilbao, una de les grans zones industrials i mineres de la República. Finalment, encara que els republicans van intentar unes altres ofensives, no van poder evitar la caiguda de Santander i d'Astúries.

2.2.4.7 La batalla de l'Ebre. La caiguda de Catalunya

L'any 1938 les tropes nacionals van arribar a Catalunya i això va fer que quedés aïllada. En conseqüència el govern republicà va concentrar totes les seves forces a la Batalla de l'Ebre, però després d'uns forts combats, el novembre de 1938 van haver de replegar-se. A partir del moment en el qual van obtenir la victòria de la Batalla de l'Ebre, el conqueriment dels franquistes sobre Catalunya va ser imparable. Barcelona va ser presa el 26 de gener de 1939. La zona del centre i Madrid van ser ocupades entre el febrer i el març, i l'1 d'abril la guerra s'havia acabat.

2.2.4.8 La Guerra Civil a Catalunya

Durant el transcurs de la guerra, la població civil va patir un temps de penúries i de por, per part dels dos bàndols, però especialment en el bàndol republicà. Hi havia escassetat d'aliments i por a les represàlies. Les ciutats catalanes van patir terribles bombardejos de l'aviació franquista o dels seus aliats, i també hi havia una situació de fam, ja que hi escassejava el menjar. Pels republicans, el transcurs de la guerra era menys favorable, i milers de persones van haver d'abandonar les seves cases i convertir-se en refugiats, amb unes condicions de vida molt difícils.

2.2.4.9 L'exili

Finalment, la victòria dels nacionals, va provocar una pitjor situació per als vençuts, el començament de l'exili pel temor dels càstigs per part del bàndol franquista. Del 27 de gener al 3 de febrer de 1939, mig milió d'espanyols es van reunir a Catalunya amb l'esperança de poder travessar la frontera francesa. El Pirineu Català va ser la via d'exili de més de 500.000 republicans espanyols que fugien de la persecució franquista. Molts d'aquests exiliats van acabar presoners a diferents camps de refugiats creats pels nazis, però sobretot al camp de Mauthausen situat a Àustria. La majoria d'ells van trobar la mort en aquests camps en els quals rebien tortures desmesurades o eren forçats a fer treballs forçosos per part dels generals del règim Nazi. Van ser exiliats, però el règim franquista els va considerar apàtrides i no els van voler tornar a acollir a Espanya, per tant, molts d'ells es van quedar treballant a França, país que sí que els va acollir.

2.2.4.10 Bombardejos

Entre el 16 i el 18 de maig de 1938, es van iniciar uns constants bombardejos tant a la ciutat de Barcelona com a Granollers i altres ciutats de Catalunya. Aquests van ser obra de l'aviació alemanya i italiana, que estaven testant armes que utilitzarien posteriorment a la Segona Guerra Mundial, alhora que intentaven ajudar a Franco perquè aconseguís el control de tota Espanya. Les comarques que van ser més afectades pels bombardejos van ser el Tarragonès amb 252 víctimes, el Vallès Oriental amb 281, Segrià amb 319, l'Alt Empordà amb 340 i per últim el Barcelonès amb 2305.

2.2.4.11 La Guerra Civil a Granollers

En esclatar la guerra a Granollers hi havia un total de 14.175 habitants, 6.677 homes i 7.488 dones, sent la ciutat més poblada del Vallès Oriental. Dels 14.175, 2.117 van declarar haver nascut fora de Catalunya i 107 en diversos països de l'estranger.

Després del desencadenament de la guerra, la mort de José Calvo Sotelo, va sorgir un cop d'estat liderat pel general Francisco Franco. Les primeres notícies sobre l'aixecament militar van arribar a Granollers al vespre del dissabte 18 de juliol. Hi havia una inquietud i terror entre la població civil i estaven pendants dels esdeveniments. Aquella mateixa nit, malgrat les notícies devastadores, la gent sortia a la festa del barri de Sant Cristòfol, i passejava pels carrers. L'endemà es van començar a rebre notícies dels esdeveniments barcelonins i d'altres llocs, i es començà a prendre consciència sobre la gravetat de l'assumpte.

Segons la revista *Estilo* de Granollers, hi havia gent que planejava l'aixecament militar a la ciutat, un grup de 18 joves. La revista *Estilo* (després anomenada *La revista del Vallès*) va ser confeccionada per un grup de joves falangistes que tenien entre 18 i 20 anys, als qui els hi encantava el periodisme, però no tenien cap experiència en aquest sector, excepte d'un d'ells, Claudi Colomer i Marquès. Van tenir la motivació de crear la revista perquè volien fer el primer setmanari d'informació local del Vallès Oriental de l'època. La revista va poder tirar

cap endavant a causa de la ideologia política que tenia. La temàtica de les publicacions de la revista *Estilo* van ser articles d'ideologia falangista i nacionalcatòlica. Per altra banda, un grup de treballadors afiliats a la CNT s'havien mogut fins a Montcada per trobar dinamita i portar-la a la ciutat, juntament amb altres tipus de material per afrontar possibles rebel·lions feixistes.

La població començà a veure la gravetat de l'assumpte quan, dilluns dia 20, va arribar gent armada amb camions. Les joventuts Llibertàries de Granollers van repartir armes a altres ciutadans i van començar a calar foc als primers edificis com el centre catòlic, les escoles de Sant Josep, l'església parroquial, l'església de Montserrat, el convent-escola dels Frares menors conventuals i el convent-escola de les germanes Carmelites. L'endemà hi havia ferits d'arma de foc, i alguns edificis continuaven cremant, destrossaven les parròquies i les velles capelles dels Sants Barris. Al seu torn, una nota apareguda a *La Vanguardia* el 25 de juliol de 1936 va anunciar la mort del general Joaquín Gay, que havia estat detingut i assassinat violentament a l'Estació del Nord de Granollers. Aquest fet marcaria d'una manera especial la vida de la ciutat.

Durant el mes d'agost de 1936 es van començar a crear menjadors socials que atenien entre 500 i 600 persones al dia. En els aspectes culturals, es feia un esforç per demostrar la normalització de l'assumpte i que la cultura havia d'estar present a la vida ciutadana.

L'agost de 1936, la Generalitat de Catalunya, per decret del 10 de setembre de 1936, va donar instruccions per la mobilització de tots els homes d'entre 18 i 40 anys, i va crear la columna del Vallès Oriental en la qual més de 600 homes de la comarca van anar a lluitar a diferents fronts, concretament al d'Aragó de Llevant i al d'Extremadura, ja que en esclatar la Guerra Civil l'exèrcit Republicà era inexistent.

A Granollers va haver-hi una crisi generalitzada a la ciutat i van arribar molts refugiats que contribuïen a fer difícil la normalitat. La crisi econòmica i la falta de queviures van produir malestar a la ciutat. Va haver-hi problemes amb el proveïment del pa i grans multes als lleters entre d'altres. Als darrers mesos del 1937, es va produir un aprofundiment de la crisi de subsistència que va marcar notòriament la vida granollerina. El dimarts 31 de maig de 1938, cinc avions Junker van descarregar en un minut damunt de Granollers trenta bombes explosives i deu d'incendiàries. Aquestes van caure al centre de la ciutat i tant els danys materials com les morts, van ser abundants. L'alcaldia de Granollers va cursar un ofici datat el 5 de juliol de 1938, i per això li comunicava que, segons les dades donades del departament de sanitat i assistència social, hi havia dos-cents cinc morts i cent seixanta-quatre ferits. Dels ferits només se'n van registrar els hospitalitzats, que estaven greument ferits. Van morir setanta-cinc dones, cinquanta-set nens, trenta homes i hi havia trenta cossos sense identificar.

Figura 1, Església de Sant Esteve cremada. Granollers, 1936-1939: El marc demogràfic i econòmic, revolució i guerra. (1989)

S'han identificat diferents hipòtesis per intentar explicar les causes del bombardeig de Granollers. La primera era la creença per part del bàndol franquista que Granollers hi havia importants fàbriques de material bèl·lic. La segona que l'aviació italo-germànica va confondre Granollers amb Terrassa o Sabadell, ja que aquestes eren molt més rellevants i estaven industrialitzades. La tercera que l'atac fos fruit d'una represàlia preparada a causa de la mort del general Joaquín Gay, que va aparèixer assassinat a l'Estació del Nord de Granollers i era amic del general Queipo de Llano. L'última, un acte de represàlia contra una població de rereguarda. Després el bombardeig, els diaris van fer ressò del dramàtic esdeveniment, i les veus contra els culpables de l'acció i contra els governs de França i de Gran Bretanya es van aixecar. Els diaris recordaven que el govern republicà havia acceptat els suggeriments d'aquells països, de no atacar indiscriminadament i per aire, les poblacions civils. Però era indubtable que algunes poblacions republicanes havien sofert altres escomeses i ara l'havia patit a Granollers.

En els moments anteriors a l'entrada de les tropes Franquistes, va haver-hi uns atacs aeris al Vallès Oriental. El dia 24 de gener de 1939, l'aviació havia bombardejat Granollers, i hi va haver nou morts, el dia 26, de nou, la ciutat va ser bombardejada, i van morir dues persones. Finalment, el dia 28 de gener de 1939, les tropes Franquistes van entrar a Granollers.

*Figura 2, mare i fill assassinats a la Porxada.
Granollers, 1936-1939: El marc demogràfic i econòmic, revolució
i guerra. (1989)*

2.2.4.12 La Guerra Civil a Canovelles

A la recerca de la informació de la Guerra Civil a Canovelles, ens hem trobat amb problemes, ja que hi ha una manca d'informació sobre aquests temes. Això és degut al fet que l'Arxiu Municipal i l'Arxiu Parroquial de Canovelles van ser incendiats pels vençuts, els Republicans, que van cremar la documentació que els vencedors, els Franquistes podien utilitzar per incriminar-los i empresonar-los o afusellar-los. La documentació que hi ha sobre Canovelles es troba perquè està emmagatzemada als arxius particulars, com és l'Arxiu de la família de Can Marquès, propietaris del terreny de la Domus d'Olivet.

A Canovelles la població el 1930 era de 505 habitants en 109 llars. El creixement demogràfic es va frenar a causa de la guerra civil. El Vallès Oriental va acollir a un important nombre de persones refugiades i evacuades que van modificar i van augmentar la població. Van començar a acollir a finals de 1936 i, a finals del 37, ja hi eren 6.052 refugiats.

D'altra banda, les morts a la rereguarda, el comportament de la natalitat durant el conflicte i altres factors, assenyalen unes xifres de baixes bastant rellevants i demostren l'impacte de la guerra en la convulsió demogràfica d'aquest període. Els factors naturals de creixement, és a dir, tant de mortalitat com de natalitat, van reduir gradualment els seus índexs. Durant aquests anys va haver-hi un augment de la població a causa de refugiats que provenien de diferents parts de l'Estat i es van instal·lar en masies del poble. Quan la guerra va finalitzar, es va perdre població a causa de la situació econòmica i els efectes de la guerra. L'any 1945 hi

havia 604 habitants i l'any 1950 s'inicia una recuperació i assoleix 631 habitants encara que aquesta recuperació va ser inferior a la de municipis veïns. (Dantí i Riu et al, 2008).

Pel que fa a l'activitat política municipal, podem mencionar la figura de Jaume Gispert i Cassà, membre de la Unió Monàrquica Nacional, que va guanyar les eleccions municipals de 1934 i va ser l'alcalde a l'Ajuntament fins a l'inici de la Guerra Civil. Amadeu Facundo i Vidal, del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), va ser escollit alcalde el 13 de setembre de 1936 i va deixar el càrrec el 18 d'octubre del mateix any. Antoni Riera i Genesat, aquell dia va passar a ser alcalde i va continuar a l'alcaldia fins al novembre de 1937. En conseqüència d'aquest canvi, el consistori va quedar repartit amb 2 regidors d'Esquerra Republicana de Catalunya, 5 regidors de la CNT, 3 regidors de la Unió de Rabassaires i 1 regidor de la UGT. Quan la guerra va quedar finalitzada, es va exiliar a França, però va tornar per por a les represàlies contra la seva família. El 10 de febrer de 1939, va ser detingut i jutjat per delictes de rebel·lió militar i condemnat a cadena perpetua. L'any 1946 va ser alliberat.

Nemesio Sanz i Barrachina del PSUC de 1937 a 1938. Francesc Pous i Gorguï era d'Acció Catalana Republicana i Sanz i Barrachina va ser alcalde de Canovelles fins que les tropes franquistes van entrar. Un fet a destacar de Canovelles es que hi havia el cotxe fantasma, que era un cotxe que utilitzaven els anarquistes de la FAI, els republicans, que durant la nit detenien nacionals, feixistes o capellans per assassinar-los.

En aquesta època hi havia gent que havia d'amagar-se per diferents motius, Josep Orri Sancho és un testimoni molt important:

"A casa meva, Can Diviu, una casa de pagès allunyada de la població s'hi amagaven el meu pare, Jaume Orri Vilardell, i el pare Castro entre d'altres. El meu pare s'amagava per no haver d'anar a la guerra, perquè si anava a la guerra deixava la meva mare sola amb els fills i les terres es quedaven sense conrear. I el pare Castro s'amagava perquè era un capellà i els rojos estaven en contra dels capellans i de tot el que tingués a veure amb l'Església. A casa nostra hi havia diversos amagatalls: hi havia un passadís allargat darrere la xemeneia, una trampa sota la cort dels porcs i un petit forat a la dreta de l'escala. Anaven canviant d'amagatall. Sortien a la nit, i es posaven a treballar una mica el camp. Només sortien de nit, perquè durant el dia hi havia soldats que anaven donant voltes per les cases i preguntant on eren els homes. Una nit, un cotxe fantasma va enrampar el pare Castro. El pare Castro tenia família i, algunes nits, anava a veure-la a casa seva. Un dia d'aquests, mentre corria a camp obert, un cotxe fantasma el va enxampar i el van agafar. El van fer pujar al cotxe. Quan van arribar a una espècie d'oficina que hi havia, van aturar el cotxe. El van fer baixar. El cotxe estava parat a la carretera, a un costat de la qual hi havia bardisses. El pare Castro, en un moment que estaven els soldats despistats, s'hi va tirar i el van disparar, però no el van tocar. Va tornar a la casa i a partir d'aquell dia tampoc sortien a la nit: es passaven dia i nit a l'amagatall. Mentrestant, les dones vigilaven el bestiar. I també intentaven que els rojos no descobrissin que s'amagaven i on s'amagaven. A part d'això també havien de vigilar la canalla"

Canovelles va rebre una mitjana de 146 refugiats durant tota la guerra. L'església de Sant Fèlix va ser deteriorada i pel que fa a la repressió, només hi ha constància de l'assassinat d'Asturgó Codina, un pagès que va ser mort el 21 de setembre de 1936. Les tropes franquistes van entrar a Canovelles el 28 de gener de 1939. (Alcalà, 2010)

2.2.5 Els anys de Postguerra i el Primer franquisme (1939-1959)

Des del principi fins al final, el règim de Francisco Franco va ser una dictadura, ell era el cap d'estat i tenia tots els poders: el legislatiu, l'executiu i el judicial. Era el dictador i el generalíssim dels exèrcits, liderava el país. Hi havia un únic partit, que era la Falange Espanyola Tradicionalista i de les Juntes d'Ofensiva Nacional-Sindicalista, en les quals s'aplegaven els que van guanyar la Guerra Civil. El nou règim tenia com a objectiu fomentar la "unitat nacional espanyola" i negava l'existència de les altres nacionalitats dins de l'estat. En conseqüència, es va abolir l'Estatut d'Autonomia de Catalunya el 1938, i es va perseguir tot signe de catalanitat, com ara l'idioma o les tradicions, elements que van ser objecte d'una dura repressió. El franquisme va rebre suport dels grups que temien la República com eren l'Església catòlica, la gran burgesia i l'exèrcit, ja que amb el règim s'asseguraven de no perdre la seva influència.

2.2.5.1 Els efectes de la Guerra

El 1939 Catalunya era un país destruït per gairebé tres anys de Guerra Civil. La guerra va provocar una davallada econòmica, tant per les víctimes del conflicte, 80.000 del més de mig milió del conjunt d'Espanya, com pels 70.000 exiliats.

Una part de la indústria, de la superfície agrícola, de les vies de comunicació i dels mitjans de transport havien patit grans destrosses i la producció havia baixat molt per sota del nivell d'abans del conflicte. Per la majoria de la població, és a dir, obrers, pagesos i classes mitjanes, la vida quotidiana es basava en la carestia d'aliments, la pobresa i fins i tot la misèria. A més, les persones que es trobaven entre els vençuts tenien por de la repressió. Alhora per alguns sectors de la població, com les persones fidels a l'alçament o les persones que es van enriquir amb l'estraperlo, van ser anys d'eufòria i d'enriquiment fàcil.

2.2.5.2 Autarquia econòmica

A la postguerra, la política econòmica es va caracteritzar per l'intervencionisme de l'Estat, en la producció i la distribució dels béns, els preus i la reglamentació dels salaris i el comerç exterior. La política econòmica es va basar en l'aïllament internacional, és a dir en l'autarquia, que consisteix en l'autoproveïment de productes. Es va crear l'Institut Nacional d'Indústria i es van crear empreses públiques que es necessitaven per l'economia del país.

«Espanya és un país privilegiat que pot bastar-se a si mateix. Tenim tot el que ens fa falta per viure i la nostra producció és prou abundant per assegurar la nostra pròpia subsistència. No tenim necessitat d'importar res» (Francisco Franco, 1938)

2.2.5.3 Estancament de l'economia espanyola

A conseqüència de l'autarquia es va produir l'estancament de l'economia. La indústria i l'agricultura creixien molt lentament, i el comerç amb l'exterior era mínim. En conseqüència, l'escassetat de béns de consum va durar molts anys i el nivell de vida de la població espanyola va baixar. Davant d'aquesta situació, l'estat va imposar unes cartilles de racionament mitjançant les quals la població adquiria els productes de primera necessitat. L'escassetat de productes va generar el fenomen de l'*estraperlo*, nom amb el qual es coneix el mercat negre en el qual es venien productes a marge del mercat oficial. Aquest estava controlat per especuladors que es van aprofitar de les necessitats del poble per vendre productes de manera clandestina a uns preus molt alts.

2.2.5.4 La postguerra a Catalunya

A Catalunya, els primers anys del Franquisme van estar basats en una forta repressió envers els vençuts. Milers de persones van ser empresonades, torturades i assassinades a causa de la seva activitat política. El president de la generalitat republicana, Lluís Companys, va ser afusellat a Montjuïc el 15 d'octubre de 1940.

La repressió catalana es va deixar veure també a la llengua i a la cultura. La llengua catalana va deixar de ser l'oficial, i va quedar totalment restringida en l'àmbit públic i familiar, va quedar prohibida també a les institucions, rètols i cartells. El català ja no es podia ensenyar a les escoles.

2.2.5.5 La resistència al franquisme

Va haver-hi una resistència contra el franquisme, petits grups armats anomenats “Maquis”, els quals pensaven que si els aliats de la Segona Guerra Mundial guanyaven, la dictadura s'efondraria. Una de les seves accions va ser l'intent d'invasió del país per la Vall d'Aran el 1944, que va fracassar. Al final de la Segona Guerra Mundial, va quedar clar que els aliats no aportarien suport per enderrocar el feixisme, les estratègies dels grups de la resistència van haver de canviar, per tant, es va abandonar la lluita armada.

Les forces polítiques eren cada cop més conscients que el franquisme encara estaria vigent i van intentar reorganitzar-se. Al carrer es van començar a notar moviments de protesta contra el règim franquista.

2.3 Part pràctica

2.3.1 Introducció de la part pràctica

En aquest apartat del treball, farem una extracció de les entrevistes realitzades. Volem, en primer lloc, conèixer com van viure els entrevistats l'època de la postguerra a Canovelles, fent especial èmfasi en els aspectes de caràcter polític, material, vivencial i emocional, tot comparant-los amb la informació facilitada dins l'apartat del context històric d'aquest mateix treball, així com d'altres treballs històrics publicats o altres testimonis de l'època provinents de contextos diferents. A partir d'aquí, volem analitzar si de les paraules dels entrevistats es desprèn que hagin pogut idealitzar aquesta etapa de la seva vida, que en el seu cas, coincideix amb la de la infantesa. Al mateix temps, volem analitzar si, per culpa de la realitat viscuda a la postguerra, han pogut patir algun tipus de trastorn d'estrès posttraumàtic. Concloent, volem conèixer la vida de les persones que van viure la postguerra a Canovelles, per, des del sentit d'alteritat, poder empatitzar amb ells i les situacions viscudes. Al seu torn, volem posar al servei de la població de Canovelles aquest treball, perquè pugui ser utilitzat com una eina a favor de la conservació de la memòria històrica de Canovelles.

2.3.2 Preguntes realitzades a les entrevistes

Graella amb les dades dels entrevistats, per tal de conèixer la seva situació personal abans de començar amb el cos de l'entrevista:

Nom i cognoms	
Edat i any de naixement	
Lloc de naixement	
Lloc de residència	

Classe social	
Afiliacions polítiques	
Idioma que es parlava a la família	
Ereu creients i anaveu a missa?	

Taula 1.

Preguntes realitzades als entrevistats:

- Com vas viure personalment com un nen/a l'època de la postguerra a Canovelles?
- Quines són les coses que més recordes de l'època?
- Hi ha alguna cosa en concret que et va impactar sent un nen/a/i?
- Tens algun record que la teva família t'expliqués d'èpoques passades com la Guerra Civil Espanyola?
- Quins són els teus records de l'escola? Estava segregada per gènere? Quins valors inculcaven? Eren molt diferents dels d'ara?
- Anaves a la missa de l'època? Com la recordes? De quins temes parlaven?
- Hi havia fam? Com s'administrava el menjar? Tens records de l'estraperlo?
- Tens records de denúncies per la parla del català o de la prohibició de dret a reunió al carrer?
- Què fèieu els nens en aquella època per divertir-vos? Quines eren les activitats que més freqüentàveu?
- Com era la convivència amb els altres veïns del poble?
- Tens records sobre la censura d'aquella època?

Aquestes preguntes eren la base de totes les nostres entrevistes, però depenent del que la persona ens explicava ens centràvem més en unes preguntes o en unes altres, ja que hi ha algunes que no eren capaços de respondre a causa de la situació en la qual vivien.

Aquestes entrevistes estan exposades per temàtica. Primerament, hem fet una breu introducció dels entrevistats per posar al lector en context de la vida d'aquests. Després passem a veure els valors religiosos i la situació que es vivia a les escoles de l'època. Posteriorment, analitzem la censura i la repressió de l'època. Més tard veurem la situació que hi havia a la Canovelles de la postguerra i compararem la situació amb les persones procedents de pobles del sud. Per últim, exposarem el tema de la psicologia en cadascuna de les persones.

En aquest apartat exposarem fragments de les entrevistes, però si es volen llegir les entrevistes completes es poden consultar els annexos del treball.

2.3.3 Presentació dels entrevistats

Juan Navarro Pérez

La primera entrevista que vam realitzar va ser a Juan Navarro Pérez, un home de setanta-cinc anys, que va néixer el 5 de setembre de 1947, després d'acabar la Guerra Civil Espanyola. Natural de Peñaflores, Sevilla, va arribar a Canovelles el 18 de juliol de 1970. Juan Navarro pertanyia a la classe baixa i no tenia cap afiliació política en aquella època, ja que comenta que no els deixaven, i l'idioma que parlaven a casa era el castellà. La seva família era d'esquerres i no anaven a missa. Abans de la seva jubilació era treballador de la fàbrica Bimbo.

*Figura 3, entrevista a Juan Navarro.
Elaboració propia. (2022)*

Margarita Puigoriol i Margarita Arderiu

La segona entrevista que vam realitzar va ser a Margarita Puigoriol Julià, una dona de noranta-tres anys, que va néixer el 28 de febrer de 1929, abans de començar la Guerra Civil Espanyola. Va néixer a Canovelles; Barriada Nova, encara que durant una època de la seva vida va viure a Mollet del Vallès. Margarita Puigoriol pertanyia a la pagesia i no tenia cap afiliació política en aquella època. L'idioma que parlaven a casa era el català i anaven a missa. La va acompanyar la seva filla Margarita Arderiu, la qual també va participar en l'entrevista.

*Figura 4, entrevista a Margarita Puigoriol.
Elaboració propia. (2022)*

Joaquim Marsal Pla

La següent entrevista que vam realitzar va ser a Joaquim Marsal Pla, un home de setanta-nou anys, que va néixer el 6 de març de 1943, després d'acabar la Guerra Civil Espanyola. Originari de Can Duran, una de les urbanitzacions de Canovelles, hi va viure allà fins als catorze anys. Joaquim Marsal pertanyia a la classe mitjana, i no tenia cap afiliació política en aquella

*Figura 5, entrevista a Joaquim Marsal.
Elaboració propia. (2022)*

època, perquè el seu pare era alguacil, és a dir, treballava per a l'administració de l'estat, i no es va ficar en aquest món per tal d'evitar-se problemes. L'idioma que parlaven a casa era el català. Anaven a les misses dels diumenges perquè deien que, si no, era mal vist. Abans de la seva jubilació treballava com a mecànic.

José Morillas i José María Garzón

La darrera entrevista que vam fer, va ser a José Morillas i a José María Garzón, dos homes de seixanta-sis i vuitanta-dos anys consecutivament. José Morillas va néixer el 1955 a Guadix, Granada, però es va mudar a Canovelles. Era de classe social mitja/baixa i tenia afiliacions polítiques. El seu idioma matern era el castellà. José María Garzón, va néixer l'any 1940 a València d'Alcàntara, Càceres i també es va mudar a Canovelles. Era de classe social mitjana i no tenia cap afiliació política. El seu idioma matern era el castellà.

*Figura 6, entrevista a José Morillas i José María Garzón.
Elaboració propia. (2022)*

2.2.4 Anàlisi de les entrevistes per temes

2.2.4.1 Valors religiosos i situació a les escoles

Juan Navarro: *«Yo entré en el colegio en el año 1957, era un colegio de auxilio social, un sistema que creó el franquismo para los niños necesitados y con pocos recursos. Lo que recuerdo es rezar mucho, cantar el cara al sol, maltrato, abusos, hasta abusos sexuales.»*

Durant l'època Franquista, es van crear uns internats per tal de reeducar i adoctrinar als nens, ja que aquests eren el futur de la població i del país. Estaven destinats a fills de famílies republicanes, fills de mares solteres o de dones embarassades. Aquests infants van ser adoctrinats a base de maltractament físic i psicològic. Aquestes escoles estaven directament relacionades amb els valors religiosos, perquè la dictadura estava molt lligada a la religió, perquè aquesta havia estat escollida per Déu com a la nació per defensar la religió cristiana, amb el seu líder; Franco, com a representant de Déu a la terra i defensor de la civilització.

«Una anècdota que a mi me marcó mucho, en el año 60 y algo murió el Papá Piodoso, ese mismo día, los niños estábamos en el campo y hacía un sol de justicia, nos hicieron rezar las 3 partes del rosario sentados en el campo, hasta que nivel nos tenían comidos la cabeza con la religión, yo a esto no le he encontrado nunca el sentido para un niño pequeño, la manipulación, algo muy extraño.»

Juan Navarro ens comenta que a l'escola a la qual anava en aquella època, s'hi inculcaven uns valors religiosos, ja que els feien resar cada dia i els sotmetien a fer-ho en qualsevol circumstància per molt dolenta que fos. Aquesta era una característica del règim franquista, pel fet que pretenia educar als nens d'una manera catòlica-conservadora i ho feien a partir del càstig físic i la repressió moral. El franquisme estava molt lligat a l'església, ja que la

dictadura va intentar aturar els avenços socials i polítics dels anys anteriors i retornar a recuperar el seu passat imperial prenent crear una societat tancada, autàrquica, corporativa i homogèniament catòlica. Buscant aquest model, la dictadura va combinar institucions d'origen medieval i colonials provinents del feixisme i del nacionalcatolicisme.

Margarita Puigoriol: *«Llavors no anàvem a l'escola i el papa i la mama anaven al camp i se'ns enduien. Ens emportàvem llet i menjar i podiem fer fideus o sopa allà en el camp mateix... El col·legi és el que he anat menys i amb tretze anys ja vaig anar a buscar feina. Vaig començar a aprendre en un any a teixir i als catorze anys ja em van fer els papers i ja me'n vaig anar i vaig canviar.»*

En aquesta part, Margarita comenta que tenia tretze anys així que ens situem a les acaballes de la Guerra Civil Espanyola. Ens explica que no anava a l'escola sinó que anava al camp amb els seus pares. Després ens comenta que va anar molt poc temps al col·legi i que amb tretze anys ja va començar al món laboral. Segons el llibre escrit per la periodista Nieves Concostrina, *Antonia*, la qual fou d'un testimoni de l'època, l'analfabetisme era una cosa freqüent i va ser base de gran part de les desgràcies d'aquell temps, ja que l'educació és el que et fa lliure perquè és el que et fa decidir, pensar, crear opinions i tenir recursos per lluitar. En aquell temps no podien fer-ho, perquè si hi havia una manifestació no tenien eines per saber quins eren els seus drets, ja que no sabien llegir.

M. Arderiu: **Vostè va anar al col·legi a partir dels deu anys, després de la guerra, i va tindre al primer any una senyoreta.**

Margarita Puigoriol: *«Sí, com que festejava no la teniem gaire, llavors va venir un mestre, però el mestre que va venir parlava ja el castellà. El mossèn era un home més torra pebrots, als nens no els poden tractar com si fossin bèsties, ens pegava fins i tot als que parlaven castellà, als que parlàvem català no ens podia ni veure... »*

Margarita Arderiu: *«Els van obligar a parlar a tots castellà, abans tots eren catalanoparlants, a dies d'ara encara trepitgen el castellà. Me mare el parla, però el trepitja, imaginat llavors tots els nanos no sabien a penes escriure en català imaginat en castellà. Va anar un any més i llavors va marxar.»*

La dictadura Franquista va comportar la supressió de la democràcia i de les llibertats. Catalunya es va veure molt afectada, ja que la dictadura va abolir la Generalitat, el Parlament i l'Estatut d'Autonomia, va prohibir el català i tots els símbols nacionals catalans. El franquisme volia eliminar qualsevol mena de manifestació lingüística que no fos la seva oficial (El castellà). En aquest fragment es veu clarament la repressió cap a l'idioma català que hi havia a les institucions com per exemple els col·legis. Margarita i la seva filla ens expliquen, que el mestre que va arribar a l'escola que hi havia a Canovelles menyspreava als nens que parlaven el català i que va fins i tot maltractar-los, ja que en aquella època estava permès.

Joaquim Marsal: *«Sí, ara inculquen uns valors diferents. Llavorens els valors eren totalment inculcats de cara, bueno, no podem estudiar en català, estava prohibit totalment... Cada dia cantàvem el cara al sol i ell passava per darrera i si sentia que algú no ho cantava li fotia un cop de regla, o sigui sí, sí repressió tot el que vulguis...»*

En aquest fragment es veu la clara repressió que hi havia en aspectes com la llengua i la cultura catalana. Als nens des de ben petits, els inculcaven valors religiosos i afins al règim Franquista, no i hi havia escoles laiques.

«Bé ells, catolicisme, catolicisme i catolicisme, sempre sent enfocat a Déu i a l'evangeli i a la bíblia, totalment enfocat això. No et donaven cap explicació de què és la vida, no t'ensenyaven a pensar vull dir tot enfocat al règim i tota la història.»

En aquest fragment també es fa referència a la relació que hi havia entre l'Església catòlica i el règim. Ens diu que no et donaven cap explicació de què era la vida i ens comenta que no els ensenyaven a pensar. El règim Franquista volia una societat obedient i silenciada, que no es revoltés. Volien redirigir l'educació per tal que tots els nens creixessin amb unes mateixes ideologies.

Jose Morillas: *«En España se mantiene la dictadura durante 40 años, y durante esos 40 años, la situación no era la pobreza, y la miseria que había en el país, que murieron hasta las moscas de hambre, el problema que había es que no había elementos para que la gente comiera, no había comida para la gente porque después de una Guerra Civil, ocurra donde ocurra, lo que viene es el desastre, porque están los campos sembrados de bombas, porque está todo destruido, porque no hay estructuras ni fábricas en marcha, entonces la hecatombe se produce inmediatamente después de una guerra, lo que viene es el hambre y la miseria, que es tanto peor que la propia guerra. La parte del hambre y la miseria de nuestro país, todo eso se mezcló con las ejecuciones, los fusilamientos, los encarcelamientos de los que habían luchado en el otro bando. A partir de ahí España es una España oscura, una España triste, una España que llora y es una España de misa, de católicos y no mucho más.»*

En aquesta part de l'entrevista, José Morillas ens fa una breu explicació del que li sembla l'època de la postguerra. Ens comenta que el problema majoritari de l'època no és només la gana que es passa sinó que és una època grisa, en la que hi ha afusellaments i empresonaments, i tot això barrejat es converteix en un desastre. En aquest paràgraf també fa referència al catolicisme franquista.

«El concepto que había era de estar cantando el cara al sol, toda la mañana, y otra serie de canciones que había más. Luego llegaban las flores a María que era todo el mes de mayo rezando, había que rezarle a la virgen María porque era el mes de las flores. Después llegaban los ejercicios espirituales que te tenían otro mes llevándote todas las mañanas a misa.»

Com tots els anteriors entrevistats, José Morillas ens comenta que l'escola i l'església estaven totalment lligades, i que tots els valors inculcats en aquesta eren valors religiosos. Els tres entrevistats anteriors ens han comentat que cantar el cara al sol era un acte diari.

2.2.4.2 Censura, repressió i escassetat

Juan Navarro: *«Hasta que no está el cambio de régimen, de allí para atrás, es todo tan oscuro, tan gris, que a veces es preferible ni recordarlo porque no es bueno, pero claro, el venir a Cataluña te da cierta libertad, no como en un pueblo, ya que en una ciudad más bien grande como es Barcelona, Canovelles y Granollers hay libros, hay noticias, en un pueblo está muy censurado todo lo que es hablar de la iglesia o de la política.»*

En aquest fragment es ressalta la diferència entre la censura i la repressió en un poble rural com podia ser el que ell vivia abans, i comenta que venir a Canovelles li va donar llibertat. Això pot ser degut al fet que hem comentat en el punt anterior que als pobles rurals del sud hi havia més repressió que no pas als pobles de Catalunya.

Margarita Arderiu: *«Jo ja no, però el meu pare sí, li havien fotut alguna hòstia per parlar en català... Pensa que és una època de dictadura que va ser dolenta i recordo que la Guàrdia Civil tenia molt poder, era abusiva, tots quan veiem la Guàrdia Civil veiem que era dolenta. Feia por.»*

Margarita Puigoriol: *«Feia molt de respecte.»*

Mare i filla ens expliquen el respecte i la por que sentien per la Guàrdia Civil i per les autoritats. Comenten que aquestes eren abusives i que al seu pare li havien pegat pel simple fet de parlar català.

Joaquim Marsal: *«Hi havia el famós cotxe de la nit, que era una camioneta que voltava pel poble i s'anava a casa de qui sigui, l'agafava, li tirava quatre tiros i s'ha acabat el bròquil, però això continuava, que la finca que tenia aquell home acabava a poder de les persones que inclús l'havien matat, a casa gràcies a Déu no hi va passar res d'això.»*

Encara que hem comentat que Canovelles no era un poble on hi havia tanta repressió si ho comparem amb un context més rural, podem veure que també hi existia i que si s'anava en contra del règim, podien arribar a diverses formes de tortura i fins i tot la mort. Des de la victòria del bàndol sublevat les forces d'ordre públic van ser reorganitzades per tal de convertir-les en un instrument eficaç de política repressiva. Joaquim comenta que després, quan ja havien matat a la persona, ells mateixos es quedaven amb les seves propietats. Per tant, podem dir que la població civil estava completament exposada als excessos de les forces policials, ja fos en forma d'inseguretat jurídica o de violència directa.

«Sí, és clar tu no podies parlar de política i si parlaves havies de dir viva Franco, si no ja l'havies cagada. Hi havia coses que no es podien pas parlar, però jo no em preocupava, jo ja anava bé, però clar si hi havia moltes coses prohibides.»

Tornem a parlar de la censura de l'època, com ja hem dit no podies expressar la teva opinió i si parlaves havies de ser afí al règim per tal que no et censuressin.

José María Garzón: *«Lo que más me marcó a mí cuando tenía 5 o 6 años, que recuerdo, unos hombres que estaban trabajando en el pueblo, haciendo como una cloaca, y por dejarme jugar con el pico, por picar, les tenía que sacar un cachito de pan de mi casa.»*

José María Garzón, ens fa una exemplificació de la repressió per part de les persones que manaven, contra a la gent del poble. Quan ell tenia 5 o 6 anys, ens referim al 1945, a inicis de la dictadura Franquista que va ser quan més es va evidenciar la repressió a la gent del poble per part de les autoritats i de la gent que tenia el poder.

José Morillas: *«Cuando se finaliza la guerra, mis abuelos, los padres de mi padre, tienen tierras, y les quitan las tierras, por orden y punto, y sin poder reclamar.»*

Aquesta part de l'entrevista la podem relacionar amb l'entrevista realitzada a Joaquim Marsal, ja que tots dos comenten que les autoritats els hi treuen les seves pertinences. Podem treure com a conclusió que l'arbitrarietat i la inseguretat jurídica eren elements fet molt freqüents en aquell temps.

«Es cierto que había una represión en Cataluña contra la lengua y la cultura catalana, evidentemente, como la que había en el resto del estado, si tú hablabas en otra lengua que no fuese la Española, el español y el Cristiano, es decir, eso a lo largo de la dictadura, es algo que se ha hecho además de una forma salvaje.»

José Morillas ens parla sobre la repressió contra la llengua catalana com a les anteriors entrevistes, però a part ens comenta que aquesta repressió estava feta de manera salvatge.

«... El problema venía por la represión política que había, porque a la más mínima que montabas cualquier cirio, eras detenido, ibas al cuartel y te ponían la cara mirando para el Guadalajara. Represión total contra la gente. Una situación en la que te tocaban el timbre en casa, te sacaban, te esposaban, te pegaban y te podías ir a casa. A mí de mi empresa me habían sacado un montón de veces. Era lo que había, era represión, miedo, y terror, y todo seguido, para que nadie se moviera, nadie reclamara y nadie pidiera libertad, sobre todo libertad, porque lo que más se pedía era el concepto de la libertad, para decidir, para votar, para que no me machaquen.»

En aquest fragment torna a ressaltar la dura repressió que hi havia contra la gent del poble si no seguien el règim al peu de la lletra. En parla que aquesta repressió i aquest terror estava fet per tal que la gent no es mogués, no reclamés i ningú demanés llibertat. El règim Franquista volia un poble silenciós i obedient i que no formés revoltes.

«La censura era una cuestión cultural que la propia dictadura, se había cuidado muy mucho de ir imponiendo, para hacernos de una forma diferente y semejantes al modelo de sociedad que ellos querían. Entonces, todo lo demás había que censurar, había que cortarlo.»

En aquest fragment es pot veure, com en altres entrevistes, la censura que hi havia per part de la dictadura. Com explica José Morillas van anar imposant els seus valors per fer-los ser semblants al model de societat que els volien, és a dir, acord al règim. Llavors el que feien és censurar tot allò que sortia dels ideals del règim per imposar uns valors igualitaris a la societat.

«La falta de productos condicionó a que había gente que se dedicaba a comprar en Portugal u otros sitios, lo compraban más caro y luego tú lo revendías más caro y otro lo revendía más caro aún, al final comía quien tenía dinero porque al final el precio del producto se encarecía tanto debido a las condiciones en las que salía al mercado, que al final cuando llegaba al ciudadano o consumidor, el precio era prohibitivo para los pringados.»

José Morillas afirma que el menjar de l'època era escàs i precari i ens explica que si no provenies d'una família que tenia molts diners, no podies menjar perquè perquè a conseqüència de l'escassetat de menjar i el mercat negre existent, el que hi havia tenia preus prohibitius.

2.2.4.3 Situació a canovelles

Margarita Puigoriol: *«Me'n recordo de que bombardejaven, que ens anàvem a amagar, s'amagaven a dins de les tuberies, jo no m'havia pogut ficar mai.»*

Margarita Puigoriol, va néixer l'any 1929, és a dir, a part de viure l'època de la postguerra i el Franquisme, va viure la Guerra Civil Espanyola a Canovelles. Com hem comentat prèviament a la contextualització, a Granollers, hi va haver una sèrie de bombardejos el 1938 de part de l'aviació legionària. Granollers i Canovelles són pobles propers, i Margarita fa referència a aquests bombardejos viscuts quan tenia tan sols nou anys. Ens explica que persones properes a ella s'havien amagat a les canonades, però que ella mai s'havia pogut ficar.

«Teníem el camp i al carrer menjava tothom, perquè venien a buscar menjar, li demanaven a la meva mare. Teníem terra i camps allà i doncs mira si hi havia patates, si hi havia menjar.»

En aquest fragment podem observar que en alguns casos, com en aquest i en el de Joaquim Marsal, a Canovelles la gana no va ser el problema majoritari, ja que la majoria de famílies tenien terres i sinó, en aquest cas la Margarita ens comenta que els veïns li demanaven a la seva mare i com ells tenien doncs ho compartien. També podem analitzar la solidaritat que hi havia en el nostre poble en aquella època.

Margarita Arderiu: *«El seu pare, el meu avi, en temps de la guerra, l'havien vingut a buscar els milicians.»*

Margarita Puigoriol: *«Va venir un cotxe a buscar al papa i van sortir tots els del poble amb les forques cap al cotxe preguntant, que passa?, i els hi van dir que s'emportaven al meu pare. Tot el poble va fer força per tal de que no se l'emportessin. Jo estava darrere del meu pare, agafada a ell, i ell em deia que marxés amb la meva mare.»*

Margarita Arderiu: *«A ella això li va quedar, sempre ens ho explicava quan érem petits.»*

En aquesta part de l'entrevista Margarita Puigoriol recorda que el seu pare va ser perseguit pels milicians, suposem que d'afiliació anarquista. En aquest fragment també es deixa veure la solidaritat del poble Canovellí, ja que quan van venir a buscar al pare de la Margarita, molta gent del poble es va posar en contra dels milicians i van aconseguir que no se l'emportessin.

Margarita Arderiu: *«Si ho hagués sigut pels veïns, el meu avi no existiria, la convivència de la zona rural és bona perquè uns s'ajuden als altres i tots es necessiten llavors la convivència sempre ha sigut bona. Era més aviat una convivència veïnal, no de tot el poble, hi havia diferència entre els de baix i els de dalt, és a dir les classes sí que existien.»*

Tornem a veure en aquesta part de l'entrevista, la solidaritat de Canovelles. Els entrevistats parlen d'una Canovelles bondadosa i amb una bona convivència veïnal. Sabem que hi havia les persones que vivien en cases de pagès, a la part alta del poble. Eren les persones que portaven tota la vida a Canovelles, les persones que anaven arribant s'instal·laven a la part d'avall del poble, i per això Margarita comenta que no tots s'avenien amb tots des de sempre. Potser aquesta imatge idealitzada que té de la postguerra, ve en part, per aquesta solidaritat present durant aquells anys.

Margarita Arderiu: *«El que feia molta gent era amagar tot el que tenia sota terra, perquè si et venien a registrar doncs no ho trobaven, ja que si tu plantaves cara a un soldat ja eres mort.»*

Aquí podem veure que les persones amagaven les coses que tenien sota terra, a causa de la repressió que hi havia i pel fet que si venia un soldat tu li havies de donar tot el que tinguessis, perquè no podies negar-t'hi a res del que et deien els superiors.

Margarita Arderiu: *«El meu sogre al final va desertar i va acabar marxant a la muntanya on va estar amagat un any. Ell no volia matar a ningú, era una guerra fratricida. La tieta Maria també ho va fer, aquestes dones sortien a la nit, feien veure que estaven malaltes, que tenien la regla i es trobaven malament, marxaven a la nit a les fosques sense llum i sense res cap a les muntanyes tota la nit caminant vigilant que no les veiés ningú, i els hi portaven als seus homes un cistell per menjar, ja que ells a les muntanyes no tenien res per menjar. Aquestes dones passaven el dia allà, i a la nit fosca agafaven i tornaven a marxar perquè ningú les veiés, eren molt valentes aquestes dones, i se la jugaven perquè les podien violar les podien matar i fer mil i una coses.»*

En aquest fragment es fa notar que la gent que treballava per als superiors, de vegades, era gent que no tenia res a veure amb la dictadura. Aquesta gent era obligada a realitzar accions violentes, fins i tot a matar. Margarita ens comenta que el seu sogre va arribar a desertar i va haver d'amagar-se a les muntanyes, perquè no tenies poder de decisió. Les mullers d'aquests homes havien d'anar a les muntanyes per proporcionar menjar als seus marits, i ho havien de fer d'amagat perquè si les agafaven in fraganti podien ser durament maltractades o fins i tot executades.

José Morillas: *«A ver, no solamente Canovelles, Cataluña ha sido solidario, es decir, la inmigración que se produce de otras zonas del estado hacia Cataluña, el pueblo catalán acoge a esa gente, o nos acoge a los que llegamos aquí. Por lo tanto, lo primero que hay que reconocer, es la capacidad de solidaridad que tienen los catalanes para recoger a toda la gente que llega, porque queremos o no queremos ellos podían haberse puesto de culo contra la pared, diciendo si mal estamos y encima vienen estos, que es lo que ahora se hace con los inmigrantes que nos vienen de fuera.»*

Ens torna a comentar com en l'entrevista realitzada a Juan Navarro, i com afirma anteriorment el seu company José María Garzón, que Catalunya va ser un país solidari amb els immigrants que arribaven en unes condicions de vida precàries, i ens explica que sempre s'ha sentit recolzat pel poble català.

2.2.4.4 Comparació de la situació viscuda a Canovelles amb les persones procedents de pobles del sud amb més repressió

Juan Navarro: *«Yo recuerdo que Canovellas era un pueblo de mucha inmigración, de Extremadura y Andalucía mayormente. Recuerdo que era un pueblo muy acogedor, yo nunca me he sentido una persona fuera de este lugar.»*

Canovelles va ser un poble que va acollir a molta gent durant l'època de la postguerra, sobretot gent que provenia del sud. En aquesta època va haver-hi molts moviments migratoris a Barcelona o a bé a pobles que fossin propers no només a la recerca de noves oportunitats sinó fugint de la forta repressió que patien els pobles més rurals d'Espanya. Per una banda, en

ser llocs amb menys repressió o ciutats més grans, la gent passava més desapercebuda. Per altra banda, estaven més a prop de la frontera de França i veien Catalunya un punt d'accés per fugir.

Margarita Puigoriol: *«No ho sé, no he sigut mai espantosa penso que ells fan el que han de fer, i no m'he ficat mai amb ningú, sempre si he pogut he ajudat.»*

Margarita Arderiu: *«No la va impactar res perquè al ser de pagès, la seva vida no va canviar, anava a la fàbrica i no va notar canvi. Si fos el meu pare, us diria que no el van deixar parlar, ell va anar a manifestacions a Barcelona on el van escalfar alguna vegada, perquè el meu pare vivia al centre de Mollet, allà hi havia una vida cívica diferent. Me mare vivia en una pagesia aquí a Canovelles.»*

En aquesta part del diàleg s'observa la gran diferència que hi havia entre la gent que va viure la postguerra a pobles rurals i la gent que la va viure als centres de les ciutats. Margarita, en tenir una vida pagesa, no va notar gaire canvi en la seva vida, ja que la seva família tenia horts i s'alimentaven del que ells mateixos plantaven.

Margarita Puigoriol: *«Aquí molt poca gent tenien problemes de menjar, a les ciutats més però als pobles no solia haver-hi problema. Els que havien de viure de lo que menjaven ho tenien malament. Van passar uns temps punyeteros. Tothom tenia un culet de terra, la gana es el que feia córrer més la gent.»*

Margarita Arderiu: *«Si estaves a un poblet ho podies fer això però si vivies a Barcelona Capital no hi havia cap hort, a les ciutats es va passar pitjor que als pobles.»*

En altres apartats de l'entrevista hem parlat que hi havia una major violència i repressió en els pobles rurals del sud d'Espanya que en les grans ciutats o els pobles més lliures que hi havia a Catalunya. Per una altra banda, pel que feia al menjar i l'escassetat d'aliments, hi havia una pitjor situació a les ciutats que als pobles, ja que a les ciutats la gent no tenia horts on conrear el seu propi aliment.

Joaquim Marsal: *«Però jo quan vaig néixer ja era el 43, quan comences a tenir raó del que passa ja ens anem al 50 i pico per jo gràcies a Déu no he passat per això encara que he vist molta misèria i molta pobresa.»*

En aquest fragment podem veure que parla sobre quan comença a tenir raó del que està passant a Espanya durant l'època, però diu que ell personalment no va viure cap problema a cap de les seves etapes, encara que afirma haver vist molta misèria i pobresa. Basant-nos en el que ens explica pot ser que persones que hagi conegut hagin patit trastorns d'estrès posttraumàtic.

Jose Morillas: *«...los años empiezan a pasar, y nosotros nos hacemos más mayores y nos largamos del pueblo, porque era imposible vivir allí. Otra cosa es llegar a Catalunya donde no te conoce nadie y hacer lo que te da la gana, en el pueblo en cambio, era el hijo de Fulano, y eso ya lo tenías marcado...»*

A petits pobles com pot ser el que vivia José Morillas durant la seva infantesa, es va utilitzar la denúncia anònima que es va convertir en un instrument imprescindible per assegurar el càstig i la depuració social, ja que cap excés informatiu, cap error a l'hora de delatar seria castigat. En les tasques de vigilància i càstig de les conductes immorals les autoritats civils i

religioses van comptar amb la col·laboració de la gent corrent. José Morillas ens explica que quan són més grans marxen del seu poble i quan arriben a Catalunya se senten més lliures, ja que en ser una ciutat més gran i allunyada dels seus orígens, no estan marcats per les coses que han fet els seus familiars.

José María Garzón: *«Yo aquí en Catalunya no he tenido problema ninguno, ni con los catalanes ni con nadie, llegué aquí en el año 1963, con 24 años, eso sí, trabajé con catalanes, y lo único que me hicieron es que entendiera el catalán, y que preguntara las veces que fuera lo que significaban las palabras, pero nunca me han exigido nada, hasta que me he retirado.»*

José María Garzón ens explica la seva experiència en arribar a Catalunya i en començar a treballar. Podem veure la solidaritat i l'ajuda que hi havia per part del poble català cap als immigrants.

2.2.4.5 Psicologia i anècdotes familiars

Juan Navarro: *«Yo realmente sobre la niñez tengo muchas lagunas, pero lo que recuerdo es que fui un niño que estaba mucho en la calle, es la época de estar con los amigos, pasaba mucho tiempo en la calle»*

Juan Navarro ens comenta que té llacunes sobre fets ocorreguts durant la seva infantesa, això pot ser causa de la quantitat d'anys que fa dels fets ocorreguts, o també pot estar generat per l'amnèsia dissociativa. Aquesta és un tipus de trastorn dissociatiu que involucra una incapacitat per recordar una informació personal important, aquesta pot abastar des de minuts fins a dècades de les seves vides. Generalment, aquesta és causada per un trauma o per estrès, relacionant-ho així amb el trastorn d'estrès posttraumàtic.

«Mi madre nació en el 1924, y del 1924 hasta el 1936 era una niña normal, pobre, pero normal, pero una vez que empezó la guerra, la internaron en un colegio de Sevilla de monjas. Mi madre me contaba, que una de sus hermanas, la pequeña, era muy pequeña y se meaba, y para castigarlas a las dos, las braguitas de la pequeña, que estaban húmedas, se las ponían en la cabeza y las ponían arrodilladas rezando. Ese recuerdo lo tengo yo siempre en la memoria, imagínate unas crías de cuatro-ocho años, pobrecitas»

Durant l'època de la postguerra, el mestre es va presentar com a una figura clau per l'adoctrinament dels menors, aquestes accions van ser sostingudes per les famílies i les esglésies. Aquesta època va estar marcada pel càstig físic i psicològic que van patir els infants per part d'aquests docents. Com comentem a l'apartat de la teoria psicològica que hem utilitzat per fer el nostre treball, segons el Llibre d'associació americana de Psiquiatria (DSM-5), el trastorn d'estrès posttraumàtic es pot originar degut a l'exposició a la mort, lesió greu o violència sexual, sigui real o una amenaça. Un infant pot patir un trastorn d'estrès posttraumàtic si té coneixement que els successos traumàtics han ocorregut a un dels pares o cuidadors. Com podem veure en aquest fragment, ell té coneixement que a la seva mare li van ocórrer successos traumàtics durant el període de la Guerra Civil Espanyola i comenta que aquest record el té sempre a la memòria.

«... Siempre hemos tenido buena relación con mi mujer y mis hijos, pero nunca hemos hablado de estos temas.»

A la nostra entrevista amb la psicòloga Saray Balibrea Ruiz, ens va comentar que hi ha traumes transgeneracionals que afecten les relacions interpersonals en les famílies, aquests deriven quasi sempre en conseqüència que les coses no s'han parlat i no s'han tractat.

«... Mi abuelo murió con 41 años, todo eso es para darte cuenta de que época más negra, más oscura y más gris, que sentido tiene eso, cuando tú lo único que querías hacer era buscarte la vida, un trozo de pan o lo que fuera, porque no había nada de nada, no había agua, para ir a buscar agua teníamos que coger un cántaro e íbamos a la fuerte a por agua. No teníamos luz, nos alumbrábamos con carburo o con velas. No teníamos cocina, para cocinar cogíamos 4 palos y cuando ya se pudo ir mejorando con un enfrendillo que era de alcohol o gasolina y lo encendimos. Fue una época muy negra, muy oscura. Yo siempre pienso, cómo lo habrán pasado las generaciones anteriores a la mía, si yo ya lo pasé mal, como lo habrá pasado mi abuela, mi madre, sin nada. Y ya no hablamos de ropa, si tú tenías un pantalón, ese pantalón te duraba todo el año, y si se te rompía te hacían un remiendo y te la ponías. Descalzo siempre. Cuando íbamos a los cortijos, dormíamos en un catre, un colchón de hoja de maíz, era lo que teníamos, la subsistencia.»

Amb relació a la nostra pregunta de partida, sobre si els infants tendeixen a romantitzar les situacions que van ocórrer durant la postguerra, observem que en aquest fragment no podem localitzar cap rastre d'idealització dels fets ocorreguts durant la infantesa de Juan Navarro, ja que lluny d'idealitzar-la, la recorda com una època fosca, fa connotacions negatives i gairebé tots els records que ens explica, els recorda com a dolents.

«Yo entré en el colegio en el año 1957, era un colegio de auxilio social, un sistema que creó el franquismo para los niños necesitados y con pocos recursos. Lo que recuerdo es rezar mucho, cantar el cara al sol, maltrato, abusos, hasta abusos sexuales.»

Durant l'època Franquista, es van crear uns internats per tal de reeducar i adoctrinar als nens, ja que aquests eren el futur de la població i del règim. Aquests estaven especialment destinats als anomenats "fills del pecat", és a dir, a fills de famílies republicanes, però també a fills de mares solteres o de dones embarassades, les quals patien una condemna social. Aquests infants van ser adoctrinats a base de maltractament físic i psicològic. Juan Navarro era fill d'una mare soltera i, efectivament, podem observar que parla sobre abusos, i abusos sexuals a l'escola en la qual ell residia el 1957. A la teoria psicològica, i segons el DSM-5, un trastorn d'estrès posttraumàtic pot ser una derivació d'abusos i d'abusos sexuals. Coneixem per les fonts consultades que el règim cercava aquests nens per tal d'internar-los en centres majoritàriament gestionats per ordes religiosos. Segons alguns dels testimonis, es tractava de centres amb aparença carcel·lària en els quals es produïen tota mena d'abusos, violacions, pallisses - algunes fins a la mort- venda de menors com a esclaus, aplicació d'injeccions desconegudes, etc. (Armengou, 2016)

«Hasta que no está el cambio de régimen, de allí para atrás, es todo tan oscuro, tan gris, que a veces es preferible ni recordarlo porque no es bueno, pero claro, el venir a Cataluña te da cierta libertad, no como en un pueblo, ya que en una ciudad más bien grande como es Barcelona, Canovelles y Granollers hay libros, hay noticias, en un pueblo está muy censurado todo lo que es hablar de la iglesia o de la política.»

Al començament d'aquest paràgraf podem detectar un possible trauma en Juan Navarro a causa de com expressa i com qualifica negativament l'Espanya Franquista. Ens explica que era una Espanya grisa i fosca, plena de repressió. Aquest fragment també ens parla de les diferents realitats viscudes a l'època segons el context local. I és que el nivell de control social i de repressió va ser més gran com més petit era el poble. El control social, moral i ideològic era, efectivament, més alt per una qüestió de magnitud poblacional. I, d'altra banda, el record de les vivències violentes viscudes amb la guerra i dels abusos perpetrats per ambdós bàndols estava més viu en contextos més locals, i, per tant, els ànims de venjança, es trobaven més a flor de pell.

Margarita Puigoriol: *«Me'n recordo de que bombardejaven, que ens anàvem a amagar, s'amagaven a dins de les tuberíes, jo no m'havia pogut ficar mai.»*

Durant els conflictes armamentístics com va ser la Guerra Civil Espanyola, la salut mental es veu afectada no només de manera immediata sinó també a llarg termini. Segons la teoria psicològica realitzada al treball, es poden donar relacions dissociatives en les quals el subjecte sent o actua com si es repetissin els successos traumàtics, ja que ha tingut una presència directa en aquests successos. Aquestes reaccions es poden produir de forma contínua i l'expressió més extrema és una pèrdua completa de consciència a l'entorn present.

Margarita Arderiu: *«El seu pare, el meu avi, en temps de la guerra, l'havien vingut a buscar els milicians.»*

Margarita Puigoriol: *«Va venir un cotxe a buscar al papa i van sortir tots els del poble amb les forques cap al cotxe preguntant, que passa? i els hi van dir que s'emportaven al meu pare. Tot el poble va fer força per tal de que no se l'emportessin. Jo estava darrere del meu pare, agafada a ell, i ell em deia que marxés amb la meua mare.»*

Margarita Arderiu: *«A ella això li va quedar, sempre ens ho explicava quan érem petits.»*

En aquesta part de l'entrevista es veu clarament els records que té Margarita Puigoriol sobre l'època. Recorda que el seu pare va ser perseguit pels milicians. La seva filla comenta que a ella aquest record li va quedar a la ment, ja que comenta que era una història que explicava freqüentment durant la seva infantesa.

Margarita Arderiu: *«El que feia molta gent era amagar tot el que tenia sota terra, perquè si et venien a registrar doncs no ho trobaven, ja que si tu plantaves cara a un soldat ja eres mort.»*

Una situació d'aquest tipus repetida en el temps et pot afectar, ja que és una situació continuada d'estrès i de tensió. No saps quan un soldat podia venir a registrar-te la casa i havies d'estar constantment alerta.

José Morillas: *«Yo vengo de una familia, donde mi padre pasó 6 o 7 años en una cárcel, y 2 años en un campo de concentración, donde mis tíos fueron fusilados después de la Guerra Civil, donde una tía mía fué fusilada en el mismo pueblo, unas condiciones horribles, y donde mi padre era detenido cada mes o dos meses por la guardia civil.»*

Els records que conserva José Morillas sobre la seva família són tots records traumàtics causats per la dura repressió que va generar la Guerra Civil Espanyola, i els primers anys de la postguerra. Podem relacionar aquest concepte amb la teoria psicològica realitzada al treball

a l'apartat de l'estrès posttraumàtic, on en el punt cinc segons el “Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals”, comenta que un nen pot arribar a tenir un trastorn d'estrès posttraumàtic pel coneixement que successos traumàtics han ocorregut a un dels pares o cuidadors.

«Lo que más marca de la guerra, es decir, por la edad que tengo yo no viví la guerra, lo único que te queda, es el traslado de una familia que tú ves que siempre está llorando. Las navidades en mi casa, la gente lloraba, y cuando llegaba la fecha de cualquier cumpleaños, pues era el cumpleaños del que fusilaron, del tío que faltaba o de la tía que faltaba. Cualquier tema que se hablaba, pues, aparecía la cárcel, el campo de concentración, y todo lo que había sido la Guerra Civil.»

En aquest fragment es pot veure clarament el concepte de “trauma transgeneracional” que ens va comentar la psicòloga Saray Balibrea, ja que ens explica que els records que té sobre tota la seva família i les activitats familiars que eren tristes i recordant a la gent que havien perdut durant la guerra. Ens descriu a la seva família com una família que sempre estava plorant, i els records que et queden a l'etapa de la infantesa marquen molt en com creixes.

3. CONCLUSIONS

Valors religiosos i situació a les escoles

Pel que fa a l'anàlisi dels valors religiosos i la situació a les escoles de l'època, podem comprovar que tots els entrevistats ens parlen de la relació que hi havia entre l'educació i l'Església catòlica. En les anàlisis elaborades als fragments de les entrevistes, es pot veure que l'església monopolitzava l'educació del règim Franquista de manera total, i ho feia per tal de crear una societat callada, que no tingués un esperit crític i no s'alcés en contra del règim. Aquesta repressió es transmetia mitjançant maltractament físic i psicològic. El Franquisme va intentar que la sublevació fos considerada com una croada religiosa, i per aquesta raó al règim li semblava molt important transmetre valors religiosos i conservadors en els assumptes morals. Una de les manifestacions més comunes comentada pels sis entrevistats, era el fet que havien de cantar cada dia el *Cara al Sol* com a símbol de fidelitat al règim. A les escoles només s'inclucaven valors religiosos i no existien escoles laiques. Durant aquest període també hi havia un índex molt elevat d'analfabetisme, ja que moltes persones no portaven als nens a l'escola per tal que poguessin ajudar al camp o que s'incorporessin al mercat laboral per ajudar a la família econòmicament. Aquest fet també va influir a què la gent no tingués un esperit crític i no reflexionés sobre dures situacions que es vivien en aquesta època. Els tres entrevistats nascuts a Catalunya, ens parlen de la repressió que hi havia del català en el context en què vivien, però sobretot ho remarquen a l'àmbit del col·legi, ja que a les escoles no es podia parlar català, perquè la dictadura dictaminava com a única llengua oficial i vàlida el castellà. Podem afegir, per tant, que la llengua es va transmetre a la següent generació sobretot a través dels àmbits familiars, tot i la repressió viscuda en l'àmbit oficial.

Censura, repressió i escassetat

Tractant la repressió, traiem les conclusions que aquesta estava impartida per les autoritats, com per exemple la Guàrdia Civil, o també per part de grups de militants de La Falange espanyola. Durant els inicis de la dictadura Franquista va ser quan més es va evidenciar la repressió cap al poble per part de les autoritats i dels seus aliats. Tots els entrevistats es refereixen a la repressió de l'època com una repressió abusiva i violenta. El poder de les autoritats era il·limitat, ja que aquests van ser reorganitzats per convertir-se en un instrument eficaç de política repressiva. També coincideixen en el fet que les persones no tenien dret ni vot a decidir sobre les seves vides, aquestes treballaven per a superiors i no es podien revoltar contra aquests, si ho feien podien ser sotmesos a tortures que podien arribar a la mort. Dos dels entrevistats ens comenten que les autoritats els hi treien les pertinences. En totes les situacions repressives descrites, hi podem observar una situació d'indefensió i vulnerabilitat dels ciutadans vers les mateixes actuacions de l'estat, les quals molts cops estaven clarament fora de la mateixa llei o, fins i tot, estaven exercides per actors polítics que no formaven part del mateix estat, com ara els falangistes. Els entrevistats procedents de pobles de l'Espanya rural coincideixen que a Canovelles aquesta violència repressiva no era tan comú, ja que es tractava d'un poble de majors densitats que els d'aquella Espanya rural. Aquesta violència repressiva estava impartida per tal que la gent no es mogués ni demanés llibertat, perquè el règim volia una societat obedient que no formés revoltes.

Referint-nos a la censura, aquesta estava molt present a l'època. La llibertat d'expressió no estava permesa. L'agenda política pactava els temes de debat públic, que eren els que permetia el règim a partir del control i la censura, i un cop marcats, no hi havia llibertat d'expressió al voltant d'aquests. Hi havia un control social entre els mateixos individus, ja que aquest també es podia donar des de baix, és a dir, des de persones afins al règim que et podien delatar, o a partir de l'autocensura. Aquestes accions es feien per tal d'imposar uns valors per

formar la societat que volien, censuraven tot allò que sortia dels ideals del règim per imposar uns valors igualitaris a la societat, com hem comentat anteriorment, volien una societat callada i afí al règim, amb una moral nacionalcatòlica i conservadora.

Situació a Canovelles

Les conclusions de la situació viscuda a Canovelles estan extretes mitjançant el testimoni dels tres entrevistats nascuts al poble. A partir del testimoni d'aquests entrevistats, podem treure la conclusió que a Canovelles la gana no va ser el problema majoritari, ja que la majoria de persones que vivien al poble tenien terres i el que menjaven ho treien dels seus propis cultius, és a dir, eren autosuficients. Els tres entrevistats ens parlen de Canovelles com un poble solidari, perquè entre veïns compartien productes de primera necessitat. Els entrevistats parlen d'una Canovelles bondadosa i amb una bona convivència veïnal. Sabem que hi havia les persones que vivien en cases de pagès, a la part alta del poble, que tenien terres, i s'ajudaven entre ells. Eren les persones que portaven tota la vida a Canovelles. En canvi, les persones que anaven arribant s'instal·laven a la part d'avall del poble, i per això un dels subjectes procedent de Canovelles, comenta que no tots s'avenien amb tots des de sempre. Podem treure la conclusió que les persones procedents del nostre poble, no estaven polititzats i la seva prioritat era sobreviure amb el que tenien, perquè les mateixes condicions materials eren tan pobres i la possibilitat de repressió era tan alta, que era difícil que acabessin en cercles polititzats. Pel que fa als nostres objectius de conèixer si els entrevistats tendien a idealitzar aquella època a l'haver coincidit amb l'etapa de la seva infantesa o si, al contrari, el tipus de records que conservaven eren més aviat negatius, hem tret la conclusió que no hem vist una idealització per part dels entrevistats, i que aquesta ve en part, per la solidaritat present durant aquells anys al poble. Els entrevistats no mostren cap rastre d'idealització de la situació de l'època, només comenten que recorden una gran solidaritat d'entre els veïns del poble, i pot ser que aquest sentiment de solidaritat fos un dels elements que ajudés a la idealització de l'època franquista. Aquesta solidaritat es dona entre les persones novingudes que s'ajuden entre elles i entre les persones que ja hi eren amb les persones que acabaven d'arribar.

Dels testimonis procedents dels pobles de l'Espanya rural, tenim la visió de Catalunya i Canovelles en concret com a un poble solidari, perquè les persones que hi habitaven acollien als immigrants que arribaven en unes condicions de vida precàries i que els recolzaven en tota mena de situacions.

Comparació de la situació viscuda a Canovelles amb les persones procedents de pobles del sud amb més repressió

Pel que fa a Canovelles, els testimonis entrevistats que hi van néixer no van notar una gran diferència pel que fa a la postguerra a altres etapes de la seva vida, ja que eren pagesos i menjaven de les seves pròpies collites. Afirment haver vist misèries i pobresa però no generalitzades. Pel que fa a l'alimentació, hi havia una situació més favorable als pobles, perquè moltes de les persones que hi vivien eren autosuficients, però pel que fa a la repressió i la censura, la situació era més favorable a les ciutats amb més habitants on passaves més desapercebut. Canovelles va ser un poble solidari que va acollir a molta gent durant la postguerra sobretot del sud. Hi va haver moviments migratoris a Barcelona i a pobles propers de gent buscant noves oportunitats i fugint de la forta repressió dels pobles rurals. En aquests pobles, utilitzaven la denúncia anònima, un instrument imprescindible per assegurar el càstig i la depuració social. En les tasques de vigilància i càstig de les conductes immorals, les autoritats civils i religioses van comptar amb la col·laboració de la gent corrent. Quan aquesta gent és conscient d'aquestes conductes, marxen del seu poble i quan arriben a Catalunya se

senten més lliures, ja que és una ciutat més gran i allunyada dels seus orígens, i aquestes persones no estan marcades per les coses que han fet els seus familiars. Com que Canovelles o ciutats properes eren més grans, la gent passava més desapercebuda i estaven més a prop de França, i, per tant, veien en Catalunya l'oportunitat de fugir del país. Finalment, hem observat un sentiment d'agraïment de les persones vingudes de fora cap al poble de Canovelles, ja que en comptes de rebutjar-los, aquests van tenir l'oportunitat de tenir un nou començament, també des del punt de vista material.

Psicologia i anècdotes familiars

En relació amb la psicologia i les anècdotes familiars, observem que un dels entrevistats presenta llacunes sobre els fets que van ocórrer durant la seva infantesa. Això pot ser una conseqüència del possible patiment relacionat amb l'amnèsia dissociativa. Tal com diu El Manual Merck de Diagnòstic i Teràpia, les persones tenen llacunes a la seva memòria que poden abastar des de minuts fins a dècades de la seva vida. Dos dels entrevistats ens parlen sobre el maltractament físic i psicològic patit a les escoles de l'època, aquest concepte també pot estar relacionat amb l'estrès posttraumàtic, ja que tal com explica el manual DSM-5, es pot originar a causa de l'exposició a la mort, lesió greu o violència sexual, sigui real o una amenaça. Els dos mateixos subjectes tenen coneixement dels successos traumàtics que han patit els seus pares i familiars. Aquest concepte pot estar relacionat amb el cinquè punt del "Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals", que comenta que un nen pot arribar a tenir un trastorn d'estrès posttraumàtic pel coneixement que successos traumàtics han ocorregut a un dels pares o cuidadors. Aquests elements poden arribar a crear un trauma transgeneracional, tal com ens va comentar la psicòloga. Els records que tenen aquestes persones sobre les seves famílies són tristos i negatius. Aquests records viscuts durant l'etapa de la infantesa marquen molt en com creixes, perquè les famílies no tractaven el tema del patiment, i altres temes relacionats amb la salut mental, fet que perjudicava les seves relacions interpersonals. Un dels subjectes, parla d'haver hagut d'amagar-se per una sèrie de bombardejos ocorreguts, i un altre comenta haver hagut d'amagar pertinences per tal que les autoritats no els hi traguessin. Aquestes són possibles causes que poden derivar a un trastorn d'estrès posttraumàtic, tal com exposa el manual DSM-5 al primer punt sobre aquest trastorn, que parla que aquest es pot originar per una experiència directa dels successos traumàtics. Dos dels subjectes només tenen records negatius sobre l'època, aquest fet també queda relacionat, ja que tal com diu el manual DSM-5 al punt 7, una de les conseqüències del trastorn d'estrès posttraumàtic és la incapacitat persistent d'experimentar emocions positives. En general, podem notar que els entrevistats no romantitzen les situacions viscudes durant la seva infantesa o de l'adolescència més enllà de la situació del moment. Al contrari, recorden la postguerra com una època fosca. Traiem la conclusió de què la seva salut mental es va veure afectada.

En termes generals, podem observar que els entrevistats no idealitzen els records que tenen de l'època de la postguerra, ja que podem comprovar que tots els records tenen connotacions negatives. Abunden els records foscos, tristos o angoixants en les seves experiències durant l'època de la infantesa, i trobem indicis que aquests han pogut derivar a un trastorn d'estrès posttraumàtic. Podem treure la conclusió que potser la idealització de l'època ve deguda a la solidaritat present de l'època en la qual el poble s'ajudava i on tots s'avenien.

Conclusions generals

Fent aquest treball, hem pogut posar-nos a la pell d'un canovellí que va viure l'època de la postguerra, saber quin tipus de records conserva, quines eren les seves preocupacions i quin era el seu dia a dia. Hem escollit el mètode d'investigació de caràcter qualitatiu perquè ens ha permès conèixer coses que no surten als llibres d'història i que ens ajuden a conèixer la història real més enllà dels llibres oficials. Valorem positivament haver utilitzat el concepte d'alteritat i el concepte Verstehen perquè ens ha facilitat valorar les situacions des de la subjectivitat i des del com van viure de forma real, aquestes persones l'època de la postguerra, ja que és impossible saber la veritat absoluta sobre els fets i processos històrics, però, tot i això, fer-ho des de la subjectivitat ens ha semblat la forma que més s'acosta a la veritat. Hem pogut observar uns records més aviat foscos, angoixants i que descriuen situacions vitals límit. Així hem pogut entendre que els entrevistats, no idealitzen la situació viscuda "amb ulls de nen".

A partir de l'anàlisi dels records descrits, hem pogut trobar indicis d'experiències directes que haurien pogut derivar en un trauma, i, per tant, processos que tenen a veure amb l'estrès posttraumàtic. En aquest treball hem fet una investigació molt inicial sobre la temàtica i hem acabat fent un treball més històric que psicològic. En aquest sentit, convidem a futurs historiadors o psicòlegs a profunditzar en el tema, ja que seria una tasca molt interessant i necessària. Amb la realització d'aquest projecte, hem pogut simular la tasca de l'historiador i hem sentit empatia pels que ara són els nostres veïns del poble amb els que convivim diàriament, i quines han estat les seves vides en un període històric concret. Ha estat un procés molt emocionant i commovedor perquè hem pogut posar-nos a la pell de les persones que van viure les situacions de l'època, ja que ens han explicat en primera persona els seus records i les seves vivències. Per acabar, hem sentit orgull de poble al fer les entrevistes i el que volem és transmetre als nous canovellins aquesta idea de solidaritat i de poble unit que s'ajuda independentment de l'origen de cadascú.

4. BIBLIOGRAFIA

References

(n.d.). TEMA 1. Retrieved November 16, 2022, from

<http://cv.udl.cat/cursos/100737/continguts/modul1/tema1.htm>

(n.d.). <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/8758/1927851.pdf#page=39>

(2017, October 3). El papel de la religión durante el franquismo – La guerra civil y el franquismo en la novela española actual. Retrieved November 16, 2022, from

<https://blogs.helsinki.fi/literaturaguerracivil2017/archives/930>

Abusos sexuales, malos tratos y explotación: Los internados de la dictadura y el

posfranquismo. (2016, June 7). Público. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.publico.es/politica/internados-franco-abusos-maltrato-explotacion.html>

Alcalá, C. (2010). *Guerra i repressió al Vallès Oriental*. Malhivern.

Alcalá, C. (2021, July 7). *Guerrilla y Columna del Valles Oriental*. Por César Alcalá. El

Correo de España. Retrieved November 16, 2022, from

<https://elcorreodeespana.com/historia/303426484/Guerrilla-y-Columna-del-Valles-Oriental-Por-Cesar-Alcala.html>

alteritat | *diccionari.cat*. (n.d.). Diccionari.cat. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.diccionari.cat/GDLC/alteritat>

Armengou i Martín, M., & Belis i Garcia, R. (2016). *Los internados del miedo* (M.

Armengou i Martín & R. Belis i Garcia, Trans.). Ara Llibres.

Brigades Internacionals. (n.d.). Fideus. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.fideus.com/esdeveniments%20-%20brigades%20internacionals.htm>

Churchill, W. (2021, November 18). *La GUERRA CIVIL ESPAÑOLA en 13 minutos* |

Resumen fácil y divertido. YouTube. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.youtube.com/watch?v=5Zwv43MUA7s>

Competències bàsiques de l'àmbit social. (n.d.). Departament d'Educació. Retrieved

November 16, 2022, from

<https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/colleccions/competencies-basiques/eso/ambit-social.pdf>

CORTÉS, I. (2014, November 29). «*El analfabetismo fue la base de gran parte de las*

desgracias en la guerra civil». Diario Sur. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.diariosur.es/culturas/libros/201411/29/analfabetismo-base-gran-parte-20141125130610-rc.html>

Cristina, M. (n.d.). *II República Española 1931-1939*. Congreso de los Diputados. Retrieved

November 16, 2022, from <https://www.congreso.es/ca/cem/iirepesp>

Dantí-Riu, J., & Capdevila-Muntadas, A., & Terrades-Santacreu, M.E (2008): *Canovelles, de poble a ciutat (1008-2008)*, Canovelles, Espanya, Ajuntament de Canovelles

Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (2022)

<https://dlc.iec.cat/>

DSM-5™. (n.d.). EAFIT. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.eafit.edu.co/ninos/reddelaspreguntas/Documents/dsm-v-guia-consulta-m-anual-diagnostico-estadistico-trastornos-mentales.pdf>

García Sebastián, M. (2012). *Nou polis 4, Educació Secundària: ciències socials, història : Llibre 3D*. Vicens Vives.

Garcia Sebastian, M., Gatell Arimon, C., Llorenç Serrano, M., Ortega Canadell, R., & Roig Obiol, J. (2000). *Marca 4: ciències socials, història : Educació Secundària : quart curs*. Vicens Vives.

Garriga i Andreu, J., Homs i Corominas, J., & Ledesma i Pardo, J. (1989). *Granollers, 1936-1939: El marc demogràfic i econòmic, revolució i guerra*. El Racó del Llibre de Text.

GOLPES Y BRAZOS EN CRUZ: EL CASTIGO ESCOLAR EN LA ESCUELA PÚBLICA

FRANQUISTA (1938-1951). (n.d.). SciELO. Retrieved November 16, 2022, from

<https://www.scielo.br/j/heduc/a/RLYbgX9j3FBqVdZZfcJHcrw/?format=pdf&lang=es>

Guerra Civil española: resumen, causas y consecuencias. (n.d.). Significados. Retrieved

November 16, 2022, from <https://www.significados.com/guerra-civil-espanola/>

Història del món contemporani La complexa realitat del món actual, sotmesa a canvis accelerats i a transformacions profundes. (n.d.). XTEC. Retrieved November 16, 2022, from

https://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0023/ff8c75cf-cdff-407a-8969-f47f9766649d/historia_mon_contemporani.pdf

Història del món contemporani La complexa realitat del món actual, sotmesa a canvis accelerats i a transformacions profundes. (n.d.). XTEC. Retrieved November 16, 2022, from

https://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0023/ff8c75cf-cdff-407a-8969-f47f9766649d/historia_mon_contemporani.pdf

La persecució de la llengua catalana | Franquisme. (n.d.). Memoria.cat. Retrieved November 16, 2022, from

<http://www1.memoria.cat/franquisme/content/la-persecucio-de-la-llengua-catalana>

La Segunda República. (n.d.). Guardia Civil. Retrieved November 16, 2022, from

https://www.guardiacivil.es/es/institucional/Conocenos/historiaguacivil/La_Segunda_Republica.html

LEVINAS Y LA ALTERIDAD: CINCO PLANOS. (n.d.). Dialnet. Retrieved November 16, 2022, from <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5257681.pdf>

Martínez, J. (n.d.). *EDUCAR EN LA ALTERIDAD: aportes de la filosofía de Emanuel Lévinas a la educación – Ciencia UANL*. Ciencia UANL. Retrieved November 16, 2022, from <https://cienciauanl.uanl.mx/?p=8663>

Policía franquista. (n.d.). Wikipedia. Retrieved November 16, 2022, from https://es.wikipedia.org/wiki/Polic%C3%ADa_franquista

Rivera, A. (n.d.). *La dictadura de Primo de Rivera*. Selectividad.tv. Retrieved November 16, 2022, from http://www.selectividad.tv/S_H_1_1_11_S_la_dictadura_de_primo_de_rivera.html

Romero, F. (2018, September 21). *La Guerra civil en Cataluña - Resumen*. unPROFESOR. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.unprofesor.com/ciencias-sociales/la-guerra-civil-en-cataluna-resumen-2177.html>

THE SECOND REPUBLIC in 10 minutes. HD abstract. (2017, March 6). YouTube. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.youtube.com/watch?v=OZirgERQ2qc>

Spiegel, D. (n.d.). *Amnesia disociativa - Trastornos de la salud mental - Manual MSD versión para público general*. MSD Manuals. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.msmanuals.com/es-es/hogar/trastornos-de-la-salud-mental/trastornos-disociativos/amnesia-disociativa>

Spiegel, D. (n.d.). *Amnesia disociativa - Trastornos de la salud mental - Manual MSD versión para público general*. MSD Manuals. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.msdmanuals.com/es-es/hogar/trastornos-de-la-salud-mental/trastornos-disociativos/amnesia-disociativa>

Spiegel, D. (n.d.). *Amnesia disociativa - Trastornos psiquiátricos - Manual Merck versión para profesionales*. Merck Manuals. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.merckmanuals.com/es-us/professional/trastornos-psiqui%C3%A1tricos/trastornos-disociativos/amnesia-disociativa>

Suescun, A. (2019, August 20). *Inmigración en Barcelona en la era contemporánea, causa, consecuencia*. OK Apartment Barcelona. Retrieved November 16, 2022, from https://www.barcelonacheckin.com/es/r/guia_barcelona/articulos/historia-inmigracion-barcelona#Finales_del_siglo_XIX_-_Principios_del_siglo_XX

3.5.1. *Tipus d'entrevistes – Orientaciones metodológicas para la investigación social*. (n.d.). Grau d'Arts. Retrieved November 16, 2022, from <http://arts.recursos.uoc.edu/guia-metodologica/3-5-1-tipus-dentrevistes/>

Tipos de entrevista. (n.d.). Significados. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.significados.com/tipos-de-entrevista/>

Uriarte, J. M. (n.d.). *Guerra Civil Española: resumen, causas y características*. Enciclopedia Humanidades. Retrieved November 16, 2022, from <https://www.caracteristicas.co/guerra-civil-espanola/>

Viana, I. (2020, February 29). *Morir matando: el recuerdo traumático de los supervivientes españoles de la masacre de Manila*. ABC. Retrieved November 16, 2022, from https://www.abc.es/cultura/abci-morir-matando-recuerdo-traumatico-supervivientes-espanoles-masacre-manila-202002290140_video.html

5. ANNEXOS

1. Juan Navarro Pérez

Nom i cognoms	Juan Navarro Pérez
Edat i any de naixement	75 anys, 5 de setembre de 1947.
Lloc de naixement	Peñaflor, Sevilla.
Lloc de residència	Va arribar a Canovelles el 18 de juliol de 1970.
Classe social	Baixa.
Afiliacions polítiques	No, ja que no et deixaven.
Idioma que es parlava a la família	Castellà.
Ereu creients i anaveu a missa?	Eren d'Esquerres i no anaven a missa.
Professió de l'entrevistat	Anteriorment treballava a una fàbrica.

Taula 2.

- **Com vas viure personalment com un nen/a/i la época de la postguerra a Canovelles?**

Yo realmente sobre la niñez tengo muchas lagunas, pero lo que recuerdo es que fui un niño que estaba mucho en la calle, es la época de estar con los amigos, pasaba mucho tiempo en la calle.

Yo vengo de una familia en la que soy hijo único y hasta los 10 años estuve en mi pueblo. En el año 1957 entré en un colegio, y estuve interno durante 5 años. De los primeros 10 años tengo recuerdos de estar en el campo, estar en el pueblo o con mis padres, pero no mucho más porque yo no pude ir al colegio. En esa época los que podían ir al cole eran los más pudientes. Nosotros no porque éramos una familia realmente pobre, mis padres se dedicaban a trabajar en el campo.

- **Sent un nen, quines coses són les que més recordes i les que més van impactar-te durant els primers anys de la postguerra?**

La pobreza, y la escasez de toda la posibilidad de vida, escasez de ropa, escasez de alimentos. Ni teníamos luz, ni teníamos nada. Estuve muchos años viviendo en una cueva, de la cueva pasamos a un chozo y del chozo ya cuando era más grande, pasamos a una casa en el año 1964.

- **Tens algun record que la teva família t'expliqués d'èpoques passades com la Guerra Civil Espanyola?**

Mi madre nació en el 1924, y del 1924 hasta el 1936 era una niña normal, pobre, pero normal, pero una vez que empezó la guerra, la internaron en un colegio de Sevilla de monjas. Mi madre me contaba, que una de sus hermanas, la pequeña, era muy pequeña y se meaba, y para castigarlas a las dos, las braguitas de la pequeña, que estaban húmedas, se las ponían en la

cabeza y las ponían arrodilladas rezando. Ese recuerdo lo tengo yo siempre en la memoria, imagínate unas crías de 4-8 años, pobrecitas. Después también hay otro recuerdo, mis padres vinimos aquí todos juntos, pero después se fueron al pueblo, y siempre hemos tenido buena relación con mi mujer y mis hijos, pero nunca hemos hablado de estos temas. Hay una frase que decía mi madre y mi abuela pobrecita, que a mí me marcó mucho, esta frase habla de mi abuelo, “le hicieron la sangre agua”, en aquella época, al no tener recursos de ningún tipo, lo que se hacían eran chozos, se iban al campo y cogían madera. Mi madre me contó que el señorito de esa época se chivó, llamó a la guardia civil, sacaron a mi abuelo del chozo, y se lo llevaron al cuartel de la guardia civil. Según dice mi abuela, lo ataron y le pegaron una paliza que según decía ella le habían “hecho la sangre agua”. A consecuencia de todo eso mi abuelo murió con 41 años, todo eso es para darte cuenta de que época más negra, más oscura y más gris, que sentido tiene eso, cuando tú lo único que querías hacer era buscarte la vida, un trozo de pan o lo que fuera, porque no había nada de nada, no había agua, para ir a buscar agua teníamos que coger un cántaro e íbamos a la fuerte a por agua. No teníamos luz, nos alumbrábamos con carburo o con velas. No teníamos cocina, para cocinar cogíamos 4 palos y cuando ya se pudo ir mejorando con un enfrendillo que era de alcohol o gasolina y lo encendimos. Fue una época muy negra, muy oscura. Yo siempre pienso, cómo lo habrán pasado las generaciones anteriores a la mía, si yo ya lo pasé mal, como lo habrá pasado mi abuela, mi madre, sin nada. Y ya no hablamos de ropa, si tú tenías un pantalón, ese pantalón te duraba todo el año, y si se te rompía te hacían un remiendo y te la ponías. Descalzo siempre. Cuando íbamos a los cortijos, dormíamos en un catre, un colchón de hoja de maíz, era lo que teníamos, la subsistencia.

- Quins són els teus records de l'escola? Estava segregada per gènere? Quins valors inculcaven? Eren molt diferents als d'ara?

Yo entré en el colegio en el año 1957, era un colegio de auxilio social, un sistema que creó el franquismo para los niños necesitados y con pocos recursos. Lo que recuerdo es rezar mucho, cantar el cara al sol, maltrato, abusos, hasta abusos sexuales. Comíamos relativamente bien, las meriendas, sobre todo las recuerdo, eran un trozo de pan con pasas, o con queso, y poca cosa más. Los dormitorios eran naves muy largas con camas a los laterales, era un colegio exclusivamente para niños (chicos) pobres, un colegio de recogida. Allí hice la comunión y la confirmación, teníamos que rezar todos los días.

Una anécdota que a mí me marcó mucho, en el año 60 y algo murió el Papá Piodoso, ese mismo día, los niños estábamos en el campo y hacía un sol de justicia, nos hicieron rezar las 3 partes del rosario sentados en el campo, hasta qué nivel nos tenían comidos la cabeza con la religión, yo a esto no le he encontrado nunca el sentido para un niño pequeño, la manipulación, algo muy extraño.

Nos levantaban temprano, y nada más levantarte ya tenías que estar rezando. Después de rezar te duchabas con agua helada, y después de eso desayunábamos, que era un cacao negro con poca leche y un trozo de pan, a continuación íbamos a misa, tenía que comulgar diariamente y confesar todo, hasta los malos pensamientos.

En este colegio estuve dos años, y los próximos tres años estuve en otro que era mucho más duro, yo era más mayor, tenía 12 o 13 años.

- Hi havia fam? Com s'administrava el menjar? Tens records de l'estraperlo?

La comida en casa realmente era poca y de baja calidad, recuerdo exactamente un plato que eran lentejas, pero lentejas que eran más caldo que lentejas, se acompañaban con un muslito de pollo, si había, para darle un poco de sabor. Ahí ya se terminaba la comida, y si podías tener alguna naranja ya era mucho. En el colegio se comía de otra manera, se comía más,

pero todo era de baja calidad. Te ibas a la cama con un poco de café, mi madre tostaba el azúcar para darle más color. Sobre el estraperlo tengo pocos recuerdos, lo que sí que tengo es un pequeño recuerdo de mi madre. En aquellos tiempos, ellos te daban una cartilla en la que había una serie de productos que te daban cada un periodo de tiempo. Recuerdo cosas que mi madre me decía, ya que ella estuvo en la cárcel porque la comida que le daban a ella la cambiaba por otros productos que no tenía, entonces la cogieron y la metieron presa. Tengo recuerdos de ir a ver con 6-8 años por una ventana que daba a la cárcel. Los productos que proporcionaban las cartillas eran productos muy básicos, y con eso te tenías que apañar, tu madre tenía que hacer comidas con lo poco que te daban.

- **Tens records de denúncies per la parla del català o de la prohibició de dret a reunió al carrer?**

Yo vine en el año 70, después de la mili, hice la mili en Marina, yo nunca he sentido rechazo de los catalanes hacia mi persona, al revés, todo lo contrario, se me pone la piel de gallina al hablar de este tema, porque el pobre siempre ha sido maltratado de todo, pero en Andalucía mucho más todavía. Cuando llegué aquí, a la semana ya estaba trabajando, trabajé en el hotel Europa 3 años, y nunca me sentí rechazado por nadie, al revés, siempre me ayudaron a sentirme integrado. Una cosa que yo siempre digo, yo nací en un sitio, que no puedo rechazarlo, pero el punto de acogida de Cataluña hacia mi persona ha sido brutal.

- **Què feieu els nens en aquella època per divertir-vos? Quines eren les activitats que més freqüentàveu?**

De niño teníamos varios juegos, entre ellos están saltar a piola, saltar al burro, la pelota, el pillapilla, las canicas, que siempre me traen muchos recuerdos. El cine, yo no recuerdo de niño ver cine, a partir de los 14 cuando salí del cole si, antes no porque no se podía, no teníamos dinero, pero jugar se jugaba de mil maneras. Recuerdo que estando en el colegio me ponían de portero, y yo disfrutaba muchísimo, había mucha actividad infantil en la calle, no como ahora.

- **Com era la convivència amb els altres veïns del poble?**

Yo estuve 3 años viviendo en Granollers, con mis padres, y cuando me casé en 1973 me vine a Canovelles y me compré un piso en la calle Fátima donde estuve viviendo durante 20 años, después me pasé a Can Diviu. Yo recuerdo que Canovelles era un pueblo de mucha inmigración, de Extremadura y Andalucía, mayormente. Recuerdo que era un pueblo muy acogedor, yo nunca me he sentido una persona fuera de este lugar. Cada pueblo tiene sus pros y sus contras, pero yo nunca me he sentido mal. Yo no puedo hablar malamente de Canovelles, ya que siempre me he sentido integrado. Llevo 50 años viviendo aquí sintiéndome totalmente integrado. Nunca nadie me va a escuchar hablar mal de mi pueblo, ni de Cataluña, ni de Barcelona, ni de Canovelles, ya que cada una me ha aportado una parte de lo que soy ahora.

- **Tens records sobre la censura d'aquella època?**

Todo eso viene ya desde la parte de atrás, ni prensa ni nada, a la hora de la lectura, siempre era la noticia oficial, no había libertad de prensa, y siempre he leído mucho. Hasta que no está el cambio de régimen, de allí para atrás, es todo tan oscuro, tan gris, que a veces es preferible ni recordarlo porque no es bueno, pero claro el venir a Cataluña te da cierta libertad, no como en un pueblo, ya que en una ciudad más bien grande como es Barcelona, Canovelles y Granollers hay libros, hay noticias, en un pueblo está muy censurado todo lo que es hablar de la iglesia o de la política, ya que primero de todo no éramos políticos, había un sistema y ese

sistema era el que marcaba las pautas de comportamiento, de pensamiento y de todo, una vez cambian las cosas había más libertad de todo.

- **Quines diferències veus ara a com es tractava el paper de la dona en aquella època?**

En aquella época, lo que era el papel de la mujer en la sociedad era nulo. El que la mujer tuviese la necesidad de ser diferente era casi imposible hacerlo, porque la sociedad marcaba el comportamiento de unos y de otros. La mujer estaba destinada a casarse, a tener hijos, a criarlos y punto. Recuerdo que en aquella época la mujer también trabajaba mucho en el campo. Esto es una cosa muy personal, pero yo soy hijo de madre soltera, fijate hasta donde llegaba el asunto, tuvo una relación, pero cuando yo nací ella decidió no casarse. Fue señalada toda su vida, y no solo cuando me tuvo a mí, sino más tarde cuando se casó con un hombre, y no te digo las palabras que le decían. Ser madre soltera en aquella época, era un san benito, te ponían una etiqueta y no te la quitaban durante el resto de tu vida. Lo que pasa es que mi madre decidió no casarse y tener hijos, y los tuvo soltera. Yo, me crié con tres madres: mi madre, mi abuela María y mi tía Sebastiana, y yo no he necesitado a un padre al lado, hoy en día sí que me doy cuenta de que hubiera sido necesario en el hecho de apoyarte en según qué problemas, pero yo no he tenido necesidad de tener un padre al lado, yo he tenido a mis madres siempre al lado y ellas me hicieron ser lo que soy. Me considero una persona normal y corriente, y yo nunca quise ser ni rico ni famoso ni nada, yo quise trabajar, poder tener una familia, y por ello daría mi vida, lo mismo que hicieron mis tres madres. Nunca he necesitado un padre, el hombre que se casó con mi madre era un burro, no la maltrataba, pero era un burro, sin cultura. Yo he defendido mi vida, me vine con 14 años, aquí recién salido del cole, ya que yo siempre he sido una persona liberal, y he volado siempre solo.

2. Margarita Puigoriol Julià

Nom i cognoms	Margarita Puigoriol Julià
Edat i any de naixement	93 anys, 28 de febrer de 1929.
Lloc de naixement	Canovelles, Barriada Nova.
Lloc de residència	Canovelles i Mollet
Classe social	Pagesa, mitja/baixa.
Afiliacions polítiques	No.
Idioma que es parlava a la família	Català.
Ereu creients i anaveu a missa?	Si, anaven a missa.
Professió de l'entrevistat	Va ser la creadora de l'empresa Arderiu de Canovelles.

Taula 3.

- **M. Arderiu: Mare era obligatori anar a missa?**

M. Puigoriol: No, no, no, obligat no m'havien obligat mai a res, però anava i allà ens trobaven totes.

M. Arderiu: Home mare, no digui que no era obligatori perquè sóc més jove i quan anava al col·legi, si no portava la fulla del diumenge de dominical em castigaven, perquè l'única manera de saber si havies anat a missa era amb aquella fulla.

M. Puigoriol: No aquí en aquest extrem no hi vam arribar.

M. Arderiu: Bueno també era un poble de quatre-cents habitants cinc-cents, és a dir que no estem parlant de la Canovelles que coneixeu avui, no té res a veure.

M. Puigoriol: Que va, llavors la rierada, sembalva ja la riera.

M. Arderiu: Ella vivia al Carrer Riera, es diu carrer Riera perquè allò era una riera, pedres i tot, i llavors, les terres bones eren d'aquí cap amunt, les terres barates eren les d'allà abaix. La gent venia se'n diuen cosos, els cossos són quatre metres i mig o cinc metres de façana i llavors fins abaix a la riera. La riera no era lo que vosaltres coneixeu ara, abans això era molt ample, llavors quan ho van canalitzar ja està, però quan plovia molt s'inundava tot, tota aquesta barriada nova quedava inundada. El carrer riera era una riera. Clar estem parlant de fa molts anys, fa vuitanta- setanta anys.

M. Puigoriol: Hi feien sorra a la riera, feien la gardilla i venien a carregar els que necessitaven. Vull dir, era riera, era riera.

M. Arderiu: T'ho donaven, vull dir, podies anar a la riera i agafar la sorra i amb la sorra feien les cases. Les cases que veus ara quan esteu a la Barriada Nova, que ara hi ha molts moros i gitanos, aquelles cases estan fetes amb adob, sorra i estan fetes molt senzillament.

- **M. Arderiu: Vostè mama de la guerra que recorda?**

M. Puigoriol: Me'n recordo que bombardejaven, que ens anàvem a amagar, s'amagaven a dins de les tuberíes, jo no m'havia pogut ficar mai. Bueno si bombardejaven, però vaja va ser una guerra per matar joves. Quan volen matar gent han de buscar una cosa o altra per fer-ho, hi van matar a molts joves. Llavors van pagar perquè la gent tingues fills.

- **M. Arderiu: De tots modes en la guerra, vostè menjava bé?**

M. Puigoriol: Teníem el camp i al carrer menjava tothom, perquè venien a buscar menjar, li demanaven a la meva mare. Teníem terra i camps allà i doncs mira si hi havia patates, si hi havia menjar.

- **M. Arderiu: Llavors vostè no va poder anar mai a col·legi?**

M. Puigoriol: Jo no vaig poder anar mai a col·legi perquè clar, amb sis o set anys abans no podíem venir d'aquí a baix al col·legi.

M. Arderiu: L'ajuntament i la casa de la qual era la senyoreta estaven junts i estava molt juny, ja que tot era buit.

M. Puigoriol: Llavors no anàvem a l'escola i el papa i la mama anaven al camp i se'ns enduien. Ens emportàvem llet i menjar i podíem fer fideus o sopa allà en el camp mateix. Al col·legi no hi podíem anar, perquè d'aquí a baix anar cap adalt sols no podíem, no ens abandonaven. El col·legi és el que he anat menys i amb tretze anys ja vaig anar a buscar feina. Vaig començar a aprendre en un any a teixir i als catorze anys ja em van fer els papers i ja me'n vaig anar i vaig canviar.

M. Arderiu: No podien treballar fins als catorze anys i els catorze anys ja és quan tenien els papers per poder fer un contracte laboral.

M. Puigoriol: Abans no estàvem assegurades i veníem amagades.

M. Arderiu: Quan venia l'inspector s'havien d'amagar, més o menys com ara la cosa no canviat en els vuitanta anys que està parlant.

M. Puigoriol: Però ara això és una altra guerra per a mi, perquè no em puc moure, no puc fer res. Això és una guerra.

- **M. Arderiu: Vostè va anar al col·legi a partir dels deu anys, després de la guerra, i va tindre al primer any una senyoreta.**

M. Puigoriol: Si, com que festejava no la teníem gaire, llavors va venir un mestre, però el mestre que va venir parlava ja el castellà. El mossèn era un home més torra pebrots, als nens no els poden tractar com si fossin bèsties, ens pegava fins i tot als que parlaven castellà, als que parlàvem català no ens podia ni veure.

M. Arderiu: Els van obligar a parlar a tots castellà, abans tots eren catalanoparlants, a dies d'ara encara trepitgen el castellà. Me mare el parla, però el trepitja, imaginat llavors tots els nanos no sabien a penes escriure en català imaginat en castellà. Va anar un any més i llavors va marxar. Aquí on la veieu, quan juguem a cartes compta més de pressa que jo, si ella hagués pogut anar a col·legi i hagués sigut de classe bona, seria una dona amb carrera, perquè és súper intel·ligent, i és una dona que ha tingut sempre les idees clares. No es va casar jove, amb vint-i-dos anys, es va casar amb qui ella va creure que era la persona adequada, la persona que li agradava, i a més que va fer que ella pogués fer realitat el que volia, que ella no volia anar a una casa de pagès

- **M. Arderiu: Com les veia vostè? Per què no es va voler casar amb les de pagès?**

M. Puigoriol: Em semblava que allò no era el meu ambient, cadascú té el seu ambient i és clar aquell no era el meu. Em vaig prometre amb vint anys, i tenia pretendents de 15 que ja anaven a la mili. Em vaig prometre amb vint anys i em vaig casar amb 22, amb ell, era marmanyer, comprava i venia bestiar, i això ja em venia bé a mi, ja que feia negoci i guanyava calers.

M. Arderiu: imagineu-vos, una dona en aquella època que ja fos així. Tenia les idees clares.

M. Puigoriol: En el primer any de casats ja vaig tenir dos bessons, la nena i un nen. Llavors per anar darrere del meu home ja me n'anava una mica més malament. Teníem la iaia a casa, i ja deixava tot a punt. Els més mudats no han sigut mai els meus fills, perquè no ha sigut així el meu sistema, però arreglats i nets, em jugava el que volguessis. El meu marit era conegut i tenia els seus negocis, i jo vaig fer negocis amb ell, i quan vaig deixar la meva fàbrica, el cap no volia que jo marxés.

M. Arderiu: El meu pare vivia a Mollet, i me mare es va mudar amb ell allà. Polítics, me mare i el meu pare no van ser-ho mai, tenien molt clar que ells el que volien era treballar, guanyar calers i poder pujar d'estatus, i això és el que van fer.

M. Puigoriol: Havíem d'anar amb tren i marxar el dia abans, no hi havia cotxes ni trens a última hora, els havies d'agafar al matí.

Més endavant vam comprar una furgoneta i ja vam anar a treballar i vam anar fent. Així vam anar fent, i hem anat fent fins ara. Ara estic avorrida de la vida perquè no foto res.

M. Arderiu: Me mare és una dona amb el cap molt ben moblat, quan érem patits ja va buscar guarderia per a nosaltres, una senyora que tenia una casa amb pati, i allà li portaven altres nens. Me mare per poder treballar llogava una veïna, li pagava per tal que anés a buscar-nos i ella poder fer la seva. Va pagar a la veïna perquè anés a fer la compra, i ella pogués treballar i ser independent. El seu pare, el meu avi, en temps de la guerra, l'havien vingut a buscar els milicians.

M. Puigoriol: Va venir un cotxe a buscar al papa i van sortir tots els dels poble amb les forques cap al cotxe preguntant, que passa?, i els hi van dir que s'emportaven al meu pare. Tot

el poble va fer força per tal que no se l'emportessin. Jo estava darrere del meu pare, agafada a ell, i ell em deia que marxés amb la meua mare.

M. Arderiu: A ella això li va quedar, sempre ens ho explicava quan érem petits. El meu avi no era una persona política, tots els pagesos havien d'estar sindicats, hi havia el sindicat de pagesos, com ara, i encara que els caps fossin polítics, la gent que estava sindicada no ho era. L'avi Joan va ser un home que mai es va ficar en res, va ser molt desafortunat, ja que es va casar molt jove, la seva dona es va morir quan va tenir el fill. Després es va casar amb la iaia Pepa, era un home que la vida no havia sigut gaire bona amb ell, però era un home que no s'havia ficat mai en res. No va anar a la guerra perquè ja era un home gran. Era un home molt intel·ligent també.

- Com vas viure personalment com un nen/a l'època de la postguerra a Canovelles?

M. Puigoriol: No ho sé, no he sigut mai espantosa penso que ells fan el que han de fer, i no m'he ficat mai amb ningú, sempre si he pogut he ajudat.

M. Arderiu: No la va impactar res perquè al ser de pagès, la seva vida no va canviar, anava a la fàbrica i no va notar canvi. Si fos el meu pare, us diria que no el van deixar parlar, ell va anar a manifestacions a Barcelona on el van escalfar alguna vegada, perquè el meu pare vivia al centre de Mollet, allà hi havia una vida cívica diferent. Me mare vivia en una pagesia aquí a Canovelles.

M. Puigoriol: A Canovelles ens portaven bé amb tothom. Érem parents amb Can Poldo i amb Ca la Tona.

M. Arderiu: Mare el que li pregunten és si vostè va tenir limitacions pel tema de la postguerra.

M. Puigoriol: Tots en vam tenir limitacions, però no hi podíem fer res.

M. Arderiu: Ella en el sentit de la postguerra no els hi va faltar pràcticament res, però sí que van tenir certes limitacions, després de la guerra la seva mare treballava de mocadera, és a dir sempre tenien botifarra, en el tema del menjar no van patir gens. Una vegada que tu amb el tema del menjar ja no pateixes, ja has perdut una de les penúries més importants de la postguerra. Ella a la postguerra tenia deu anys, i als tretze ja estava treballant i guanyava diners i als 14 ja està assegurada a una fàbrica i treballa com una persona adulta sense cap necessitat econòmica. Necessitats polítiques no en tenen, ja que segueixen amb la seva vida de pagesia i no hi ha problemes sinó és que cap dels teus germans havia d'anar a la guerra.

El meu tiet s'havia divorciat, i quan va acabar la guerra, els divorcis que s'havien fet es van anul·lar, per lo qual ell estava amb la meua tieta, però, en canvi, no es va poder casar amb ella. Era republicà i vivia a Mollet i que estiguessis amb una dona sense estar casat era problemàtic i es va mudar a Barcelona. El dia que el PSOE va legalitzar el divorci, automàticament va anar a divorciar-se, ja que ell tenia els papers del divorci. Va anar al jutjat i li van posar el segell, i es va casar amb la seva dona quan ja eren els dos grans, havien passat uns 40 anys, ja tenien els dos uns setanta anys.

La postguerra va ser dolenta en diferents aspectes a la nostra família, més al cantó del meu pare que de la meua mare. Les llibertats van ser retallades, no podies comprar cotxes, i quan el compraves era un cotxe dels de la guerra.

No hi havia facilitat per les coses, treballaves i no avançaves, fins que no va haver-hi l'obertura d'Espanya tu treballaves molt, però no avançaves gens, i res valia res. Si volies comprar una cosa que vingués de fora no tenies diners per pagar-ho. El poder adquisitiu d'aquí era molt baix comparat amb el de fora, per l'autarquia, ja que quan un país està tancat i ha de viure de lo seu és una misèria total i absoluta. Fins que no va haver-hi el Pla Marshall, i que Franco va ser en aquell moment intel·ligent per treure els militars del govern i posar a la

gent de l'Opus Day que era la gent més ben preparada, amb carrera. Aquesta gent estava molt preparada i va anar molt bé. Dels 60 als 70 va haver-hi un creixement molt gran, ja que va venir molta immigració que va marxar d'Extremadura i Andalusia cap a Catalunya.

M.Puigoriol: Aquí molt poca gent tenien problemes de menjar, a les ciutats més, però als pobles no solia haver-hi problema. Els que havien de viure de el que menjaven ho tenien malament. Van passar uns temps punyeters. Tothom tenia un cuilet de terra, la gana es el que feia córrer més la gent.

M.Arderiu: Si estaves a un poblet ho podies fer això, però si vivies a Barcelona Capital no hi havia cap hort, a les ciutats es va passar pitjor que als pobles.

- Quins són els teus records de l'escola? Estava segregada per gènere? Quins valors inculcaven? Eren molt diferents als d'ara?

M.Arderiu: La mare només va anar dos anys a l'escola, però es pot dir que no va anar cap d'ells com ja he explicat abans. Lo poc que va anar, com que és intel·ligent ho va agafar. En el meu cas, vaig tenir la sort que el meu pare no va voler que anés a cap escola nacional ni de monges i em van portar a l'acadèmia Vinyes, que ja estaven barrejats nens i nenes. Sí que era cert que ens obligaven el mes de Maria a resar, feien un altar amb la Mare de Déu i cada matí havíem de cantar "La Salva" i cançons així però mai el cara al sol. El meu pare si, ja que va anar al col·legi 8 o 10 anys.

M.Puigoriol: Si, el cara el sol era a tot arreu que t'ho feien cantar

- Tens records de denúncies per la parla del català o de la prohibició de dret a reunió al carrer?

M.Arderiu: Jo ja no, però el meu pare si, li havien fotut alguna hòstia per parlar en català. El meu pare vivia al centre de Mollet, en un lloc de centre és on ja tens més problemes perquè la gent vigila. Als pobles si per exemple si anaven a missa i en sortir parlaven català, ningú els hi deia res. La Guàrdia Civil tampoc s'hi posava, ells anaven on hi consideraven que podia haver-hi caldo de cultiu, i només passava a les ciutats. Al meu pare sí que li van fote alguna hòstia.

Pensa que és una època de dictadura que va ser dolenta i recordo que la Guàrdia Civil tenia molt poder, era abusiva, tots quan veiem la Guàrdia Civil veiem que era dolenta. Feia por.

M.Puigoriol: Feia molt de respecte.

M.Arderiu: Jo recordo que vaig anar a la Guàrdia Civil per demanar un permís i va venir una senyora amb la cara tota tacada amb sang i venia a denunciar al seu home que li pegava, a mi això m'ha quedat a la ment, ja que jo devia tenir uns 10 o 11 anys. La Guàrdia Civil li va dir a la dona que venia a fer allà i que si el seu marit l'havia pegat era perquè s'ho mereixia i que si entrava allà la pegarien més, llavors la va fer fora.

El meu pare també em deia sempre que quan ell i els seus amics anaven en grup i estaven parlant català i no s'en adonaven que la Guàrdia Civil estava per allà, els havien pegat.

A Catalunya, les dones sempre hem sigut molt independents, és a dir el que era de me mare era de me mare i el que era del meu pare era del meu pare, en canvi, a la resta d'Espanya, les possessions d'una dona passaven a ser de l'home en el moment que es casaven.

Les cartes i les postals havien d'estar en castellà perquè si no ens les trencaven, i quan les llegíem se'ns feia estrany, ja que nosaltres parlàvem en català entre nosaltres.

En conclusió a la postguerra en el àmbit de ciutats ho vam passar molt malament, i en el àmbit de la joventut que tenia ganes de fer coses i progressar també.

El meu pare que era més llençat idealista i romàntic, va tenir més problemes, en canvi, la meva mare que és més pràctica i pragmàtica volia guanyar calers i tirar endavant, no va tenir gaires problemes.

- **Com era la convivència amb els altres veïns del poble?**

M.Arderiu: Si ho hagués sigut pels veïns, el meu avi no existiria, la convivència de la zona rural és bona perquè uns s'ajuden als altres i tots es necessiten llavors la convivència sempre ha sigut bona. Era més aviat una convivència veïnal, no de tot el poble, hi havia diferència entre els de baix i els de dalt, és a dir les classes sí que existien.

M.Puigoriol: Però al carrer sí que ens aveníem, sempre havíem estat amics, i ara ja no deu quedar quasi ningú.

- **Altres**

M.Arderiu: El que feia molta gent era amagar tot el que tenia sota terra, perquè si et venien a registrar doncs no ho trobaven, ja que si tu plantaves cara a un soldat ja eres mort. El meu sogre al final va dessertar i va acabar marxant a la muntanya on va estar amagat un any. Ell no volia matar a ningú, era una guerra fratricida.

La tieta Maria també ho va fer, aquestes dones sortien a la nit, feien veure que estaven malaltes, que tenien la regla i es trobaven malament, marxaven a la nit a les fosques sense llum i sense res cap a les muntanyes tota la nit caminant vigilant que no les veiés ningú, i els hi portaven als seus homes un cistell per menjar, ja que ells a les muntanyes no tenien res per menjar. Aquestes dones passaven el dia allà, i a la nit fosca agafaven i tornaven a marxar perquè ningú les veiés, eren molt valentes aquestes dones, i se la jugaven perquè les podien violar les podien matar i fer mil i una coses.

Coses s'han avançat moltes en aquests anys, però dones que han intentat fer coses sempre hi han hagut. Casa meva es considera un matriarcat, perquè era me iaia les tietes, me mare... sempre hem portat les dones l'empresa.

3. **Joaquim Marsal Pla**

Nom i cognoms	Joaquim Marsal Pla
Edat i any de naixement	79 anys, 6 de març de 1943.
Lloc de naixement	Can Duran.
Lloc de residència	Can Duran fins els 14 anys.
Classe social	Mitjana.
Afiliacions polítiques	No, el seu pare era alguacil.
Idioma que es parlava a la família	Català.
Ereu creients i anaveu a missa?	Els diumenges perquè sinó eres mal vist.
Professió de l'entrevistat	

Taula 4.

- Com vas viure tu personalment com un nen/a l'època de la postguerra a Canovelles?

Aviam, la meua experiència de la postguerra va ser molt bona. Jo vaig néixer com us he dit, o sigui els meus pares es van casar aquí a baix a la casa on precisament visc ara, bueno ara tinc el pis a dalt, però el local encara hi és. Però el meu pare feia de pagès i treballava a Can Duran de Canovelles i es veu que el senyor que hi havia en aquells moments el van proposar ser el masover d'allà i ell se'n va anar amb la meua mare allà. Clar, jo vaig néixer en una finca que eren sempre fixos cinc o sis treballadors, a més a més, quan era l'època de les avellanes venien a collir avellanes, quan era la de les olives venien a collir les olives, o sigui que allà hi havia de tot, no em faltava de res principalment per menjar que és lo que senties més que a la gent li faltava. Es deia que inclús en aquells anys, la gent canviava oli per carn. A part de que hi havia misèria, perquè la guerra és una guerra i ho destrossa tot, hi havia misèria inclús tenint calers no podies comprar coses. A més a més, hi havia, jo ho sentia quan vaig anar creixent, que hi havia molta repressió, la gent no s'atrevia, clar havia passat una guerra a qui més qui menos li havien matat gent i hi havia molta repressió, però jo no la vaig sentir mai sobre meu. Només me'n recordo que els meus pares, precisament ens deien, perquè abans hi havia els que els diuen la parella de guàrdies civils que sempre anaven junts, els meus pares em deien si veus la guàrdia civil de lluny per un carrer tu travessa a l'altre costat, bona nit, bona nit i no diguis res i com que jo gràcies a Déu no em vaig ficar mai en lios, pues no... La postguerra per mi, a casa no ens faltava res, ni a mi ni a la meua germana, vaig poder en aquells anys estudiar, vaig anar al col·legi d'aquí que llavore'ns eren els nacionals, no existia això del Bellullà. Hi havia dos col·legis, que anaven separats nois i noies, com era lo normal i quan vaig arribar d'aquí tenia 11 anys i vaig anar a lo que és ara l'EDUCEM, que allò havia sigut l'Acadèmia Corts, que allà ja hi anàvem nois i noies, ja ens van ajuntar. Jo vaig estudiar en allà lo que en deien comerç que es podia equiparar al batxiller elemental, vaig poder estudiar en aquells anys fins als quinze i pico. Després al final vaig anar a l'escola del treball, però em faltava molt i em van dir al cole o a treballar, i llavore'ns en aquell moment quasi tots els meus companys i gent que coneixia jo, perquè ja ens estem remuntant als anys 50 i pico que va ser el principi que va començar a venir l'immigració principalment d'Extremadura, Andalusia, Múrcia, però jo vaig poder, bueno ja tots amb dotze-tretze anys tot deu a treballar i jo gràcies a Déu fins als quinze-setze no vaig començar a treballar, vaig començar en un treball que no m'agradava i ho vaig deixar. Després vaig començar de mecànic i vaig anar pujant a matricer, motllista i o sigui, que jo la postguerra, a mi no m'ha afectat, vull dir no... A més a més, Franco era un dictador i un criminal de guerra i tot el que tu vulguis, però, a mi i a molta gent, el que no es ficava en llios o no tenia moltes propietats perquè llavore'ns en aquells temps i hi havien moltes enveges i si mataren a alguna persona no passava res. Hi havia el famós cotxe de la nit, que era una camioneta que voltava pel poble i s'anava a casa de qui sigui, l'agafava, li tirava quatre tiros i s'ha acabat el bròquil, però això continuava, que la finca que tenia aquell home acabava a poder de les persones que inclús l'havien matat, a casa gràcies a Déu no hi va passar res d'això. És clar que quan ja ens remuntem a l'any cinquanta i pico, la gent va anant perdent la por i bueno, jo la postguerra no he passat ninguna penalitat, ni jo ni la meua família. A més a més, en Franco a mi no em demanava ni impostos, o sigui no pagàvem res els primers anys de la postguerra, teníem carretera però no pagàvem impostos i com jo no em ficava en res tal i com a dit l'Arderiu, jo he estat tota la vida al futbol, he sigut de la junta i el president del Canovelles i no m'he ficat mai en lios ni en històries i llavore'ns bueno la meua vida a sigut molt trenqui-la. Sé que hi ha gent que ho ha passat molt, molt i molt fotut, però jo puc dir-te per exemple que en els temps de Franco, el gran dictador, tota la meua camada quan jo tenia vint anys, vaig fer la mili, tothom que feia la mili quan acabàvem si teníem novia, que quasi tothom tenia es podien casar i fer una caseta.

Normalment, es tenia un fill o dos, la dona normalment es quedava a casa amb els avis, ja que no hi havia residències i la gent amb un sou podia tirar, en aquests moments vosaltres, primer que ho teniu molt difícil per trobar feina i segona que amb lo que guanya una persona no es tira, quasi ni amb el sou de dos. Nosaltres en aquells anys, que deien que era tant, era la devacre, jo no havia vist mai a persones anar a les bosses de basura a buscar menjar, totes aquestes barriades que hi ha al entrar a Barcelona aquí no les hi havia, tothom es comprava el seu piset, o es quedava a casa dels sogres. Això que està passant ara, que en teoria anem tan bé, ara la gent no es pot casar, molts no poden tindre fills perquè no pots, nosaltres vam passar uns anys que d'acord que en una guerra es destrossa tot i potser s'ha de pujar tot, però hi havia feina a tots arreu. Jo vaig passar uns anys, que en el meu ofici, jo soc matricer, pues jo volia aprendre perquè cada empresa és diferent, pues treballava i anava i quan portava quatre o cinc mesos el primer que feia era demanar calers i si et deien que no, sorties i a 100 metres més avall hi havia treball. Si t'interessava anar els caps de setmana a fer hores, anaves i les feines, ara tot això..., això va durar des de començaments de 50-60 fins a la primera crisi que va ser al 73 mes o menys, en el 90 i pico també va haver-hi algo i l'hòstia forta va ser el 2008, quan em vaig jubilar. La meua vida a sigut bueno molt bé, o sigui a mi la postguerra no... sé que hi ha gent que les va passar molt negres, entre elles el meu pare, en pau descansi, que no el van matar, però tot i no siguent pacífic li va tocar anar-hi i ell explicava que portava un camió i anava a portar gent a l'Ebre, va estar molt a la batalla de l'Ebre i també li va tocar anar la famosa guerra de l'Àfrica per l'edat, o sigui que ell les va passar molt magres encara que no s'havia ficat mai en res, però clar havies d'anar perquè si no et ficaven un tiro i s'havia acabat el bròquil. Però jo quan vaig néixer ja era el 43, quan comences a tenir raó del que passa ja ens anem al 50 i pico per jo gràcies a déu no he passat per això encara que he vist molta misèria i molta pobresa.

- Quins són els teus records de l'escola? Estava segregada per gènere? Quins valors inculcaven? Eren molt diferents dels d'ara?

Si, ara inculquen uns valors diferents. Llavors els valors eren totalment inculcats de cara, bueno, no podem estudiar en català, estava prohibit totalment. M'enrecordo del mestre que hi havia a Canovelles, Mateu Marques Rubinat, encara m'enrecordo, era un solteró que sempre anava amb el regle i et fotia un cop de regla i després no protestaves, si anaves a casa i ho explicaves et deien: algo has tingut que fer. Cada dia cantàvem el cara al sol i ell passava per darrere i si sentia que algú no ho cantava li fotia un cop de regla, o sigui si si repressió tot el que vulguis, però com jo no m'havia ficat mai en cap història, jo anava al cole, jugava a futbol i cantava el cara al sol de mala gana però bueno, cap a casa i ja està. He jugat molts anys a futbol i quan he vist un follon, perquè per desgràcia i ha molts, bueno pues si el follon era cap aquí pues tirava cap allà i ja s'apanyaran. Perquè ara s'ha arribat a uns extrems que resulta que podem anar nosaltres a picar a la policia, no, jo penso que no, que la policia ja és per algo i s'ha de respectar, llavors si tu vas a picar a la policia encara pots tenir un judici, abans en els camps de futbol hi havia una parella de guàrdies civils que quan hi havia algun follon els agafaven i allò s'aclaria ràpid, i als guàrdies no els hi passava res i igual que et fotia un cop de calot et fotia dos tiros i no hi havia cap problema.

Per contra, ens han aportat altres coses, a nosaltres ens van ensenyar que les persones grans es tractaven de vostè, que quan ve una persona gran per l'acera si algú ha de baixar ets tu, i tot això, tots aquests valors s'han perdut. Pot ser sí que ens ho van ensenyar a base de garrotades, però bueno era una altra cosa.

- **Anaves a la missa de l'època? Com la recordes? De quins temes parlaven?**

Bueno ells, catolicisme, catolicisme i catolicisme, sempre sent enfocat a Déu i a l'evangeli i a la bíblia, totalment enfocat això. No et donaven cap explicació de què és la vida, no t'ensenyaven a pensar vull dir tot enfocat al règim i tota la història. De valors que necessitaves per la vida cap ni un, tot era pecat si si, oi això de fer l'amor abans del matrimoni, tot això era pecat, Déu et castigaria i tot inculcat sobre això.

- **Tens records de denúncies per la parla del català o de la prohibició de dret a reunió al carrer?**

No, jo no. De la prohibició de dret tampoc. Sé que hi havia denúncies però és que jo no hi anava a aquestes reunions, la meva feina era llevar-me al dematí, anar al cole, jugar a futbol i s'ha acabat el bròquil. Quan ja vaig ser més gran de la feina a casa i de casa a la feina i a futbol i a ballar, que sempre ens ha agradat a la meva parella i a mi. Repressió hi havia molta però jo no, no, no...

- **Què fèieu els nens en aquella època per divertir-vos? Quines eren les activitats que més freqüentàveu?**

Jugàvem a futbol, a bala amb els bolins, amb la rulla agafaves un aro i amb el filferro feies roda la rulla que en dèiem. Jo amb les primeres caixes d'eines que eren de fusta fèiem patinets, saltar a corda i totes aquestes coses. Les noies normalment amb les seves nines i amb les seves coses, però si si no hi havia ni mòbils ni històries ni res de tot això. Nosaltres vam veure el primer telèfon, cuidado eh, nosaltres vam veure el primer cotxe, nosaltres vam veure el primer avió a Espanya. Van posar el primer telèfon a Canovelles aquí on és el turó, durant un temps el primer que va haver va ser la centraleta, i a Can Duran com els senyors tenien molts diners van posar el número dos, a Canovelles teníem el número dos. El meu pare quan trucava perquè ell anava un dia a la setmana a Barcelona per portar els diners dels treballadors, jo pensava com collons pot ser que et sentin i em posava allà al costat del telèfon i deia com passa la veu. Nosaltres hem vist el primer telèfon de Canovelles, bueno a Madrid ja n'hi havia, tu no podies anar i trucar a qui volguessis, hi havia llista d'espera, hay demora, cuanta demora tengo para hablar con Granollers amb no se qui, dos horas de demora, bueno pues venga va. Clar i vam veure els primers cotxes que voltejaven per aquí per Espanya, som vells però d'alguna manera som uns privilegiats.

- **Com era la convivència amb els altres veïns del poble?**

Sempre hi ha hagut diferències. Sempre hi ha hagut una casa que bueno, per a la gent a Canovelles en si, no heu sentit parlar de Can Rovira? És una casa que està enganxada amb l'església i allà hi havia una gent que el poble deia que eren raras, era el matrimoni i hi havia tres, la Carmeta, la Conxita, la Lola, eren quatre fills. La gent deia a Can Rovira no hi vagis perquè bueno no se, però que tots no ens aveníem tampoc, sempre hi ha hagut diferències. Però en general, grans problemes no, és que clar aquí a Canovelles érem quatre, si no tinc mala memòria quan jo vaig néixer jo crec que érem 300 no sé quants veïns quan vaig néixer jo.

- **Tens records sobre la censura d'aquella època?**

Si, és clar tu no podies parlar de política i si parlaves havies de dir viva Franco, si no ja l'havies cagada. Hi havia coses que no es podien pas parlar, però jo no em preocupava, jo ja anava bé, però clar si si hi havia moltes coses prohibides.

- **Anècdotes.**

Nosaltres celebràvem la Plec, allà a l'era de Can Castells, no es feia l'arrosada, però venia gent, els familiars normalment, nosaltres fèiem un gran dinar i venien els parents a baix de la font de Can Duran. Bueno això que allà es feia la Plec i fèiem arròs, perquè és clar abans tu podies fer foc i no passava res, després ho apagaves i ja està. Jo tota la vida he anat a buscar bolets i tu esmorzaves al bosc, i feies botifarra al bosc, ara és clar que després ho apagaves, no com ara que vas amb la botella de gasolina i ho encens. Aquí aquestes coses no passaven. També vaig veure la construcció del camp de futbol i com ha anat canviant amb els anys. En el temps dels maquis, jo tenia un tio que es veu que era un dels jefes dels que en deien els maquis, que eren els que estaven per les muntanyes i mataven. Vaig tenir un oncle també que es va ficar, va estar a un camp de concentració per Santander, si si repressió hi havia la que volguessis.

4. José Morillas i José María Garzón

Nom i cognoms	José Morillas i José María Garzón
Edat i any de naixement	66 anys, 1955 / 82 anys, 1940
Lloc de naixement	Guadix, Granada / Valencia de Alcántara , Càceres
Lloc de residència	Canovelles
Classe social	Baixa / Mitja
Afiliacions polítiques	Sí / No se'n recorda
Idioma que es parlava a la família	Castellà
Ereu creients i anaveu a missa?	No / Sí

Taula 5.

- **Com vas viure personalment com un nen/a l'època de la postguerra a Canovelles?**

J. Morillas: Las condiciones en las que finaliza la Guerra Civil Española, en el 1939, y después empieza la Segunda Guerra Mundial, es decir, fue toda condición y seguido, La Guerra Civil se pierde por parte de la República y eso hace que la mitad de los ciudadanos de este país pasen a no tener ningún valor y a no significar absolutamente nada. Es toda una generación que se instaló con la dictadura y son los que durante 40 años nos machacan y nos pisan la cabeza. El condicionamiento de la Segunda Guerra Mundial y su finalización, las dictaduras que se habían producido durante esas fechas, en toda Europa se transforman y se cambian como la de Mussolini de Italia, todo se fue modificando, cambiando y adaptándose a los sistemas democráticos excepto en España. En España se mantiene la dictadura durante 40 años, y durante esos 40 años, la situación no era la pobreza, y la miseria que había en el país, que murieron hasta las moscas de hambre, el problema que había es que no había elementos

para que la gente comiera, no había comida para la gente porque después de una Guerra Civil, ocurra donde ocurra, lo que viene es el desastre, porque están los campos sembrados de bombas, porque está todo destruido, porque no hay estructuras ni fábricas en marcha, entonces la hecatombe se produce inmediatamente después de una guerra, lo que viene es el hambre y la miseria, que es tanto peor que la propia guerra. La parte del hambre y la miseria de nuestro país, todo eso se mezcló con las ejecuciones, los fusilamientos, los encarcelamientos de los que habían luchado en el otro bando. A partir de ahí España es una España oscura, una España triste, una España que llora y es una España de misa, de católicos y no mucho más.

J.M Garzón: Si si, lo que está contando él. Lo que más me marcó a mí cuando tenía 5 o 6 años, que recuerdo, unos hombres que estaban trabajando en el pueblo, haciendo como una cloaca, y por dejarme jugar con el pico, por picar, les tenía que sacar un cachito de pan de mi casa. Luego la reventa del pan, vendían de Portugal unos panes grandes, negros, y los vendían a trocitos, eso me acuerdo perfectamente, ya que ya tenía 5 o 6 años y lo iba recordando.

J. Morillas: Yo vengo de una familia, donde mi padre pasó 6 o 7 años en una cárcel, y 2 años en un campo de concentración, donde mis tíos fueron fusilados después de la Guerra Civil, donde una tía mía fue fusilada en el mismo pueblo, unas condiciones horribles, y donde mi padre era detenido cada mes o dos meses por la guardia civil. Eran detenciones, y soltarlo, y detenciones, y, así pues, media vida, hasta que los años empiezan a pasar, y nosotros nos hacemos más mayores y nos largamos del pueblo, porque era imposible vivir allí. Otra cosa es llegar a Cataluña donde no te conoce nadie y hacer lo que te da la gana, en el pueblo, en cambio, era el hijo de Fulano, y eso ya lo tenías marcado, tú eras el hijo de Fulano, podías ser lo que fueras, podías ser bueno, malo, o peor, ser un facha o de izquierdas, podías ser lo que quisieras, pero tú ya estabas catalogado, y a ti eso no te lo quitaban de encima, y cualquier cosa que se producía, la guardia iba a buscarte.

- **Tens algun record que la teva família t'expliqués d'èpoques passades com la Guerra Civil Espanyola?**

J. Morillas: Lo que más marca de la guerra, es decir, por la edad que tengo yo no viví la guerra, lo único que te queda, es el traslado de una familia que tú ves que siempre está llorando. Las navidades en mi casa, la gente lloraba, y cuando llegaba la fecha de cualquier cumpleaños, pues era el cumpleaños del que fusilaron, del tío que faltaba o de la tía que faltaba. Cualquier tema que se hablaba, pues aparecía la cárcel, el campo de concentración, y todo lo que había sido la Guerra Civil. Cuando se finaliza la guerra, mis abuelos, los padres de mi padre, tienen tierras, y les quitan las tierras, por orden y punto, y sin poder reclamar. Las tierras son requisadas, era gente que antes de la guerra, incluso económicamente eran familias que estaban en una situación media, pero fue gente que apostó por una República, por el gobierno legítimo que había, y vienen otros, dan un golpe de estado, asesinan a medio país, matan a un millón de personas y a partir de ahí la hecatombe se produce. Ellos son los que mandan, los que dirigen todo, requisan tierras y pueden hacer lo que les da la gana.

J.M Garzón: La dictadura es lo que había, por suerte o desgracia te cogió en un bando o en otro, mi padre no sé en qué lado lo cogería, solo sé que estuvo peleando, pero vamos, es lo que hay. Después a servir a Franco hasta los 22 o 23 años que estuve en la mili y llegué a Cataluña, y hasta ahora.

- **Quins són els teus records de l'escola? Estava segregada per gènere? Quins valors inculcaven? Eren molt diferents dels d'ara?**

J. Morillas: Tú sabes el pecado que era eso? Los niños con los niños y las niñas con las niñas. El balón en el patio, se caía en el patio de las niñas, y el maestro, que en esa época no era profesor, era maestro, y decirle a la maestra, que tenía que ser una mujer, oye que el balón se ha caído. Los niños no podíamos entrar ni a coger el balón. Luego en la calle, cuando salíamos a la misma hora, nos juntábamos todos, como no nos íbamos a juntar si éramos amigos, pero en el colegio, que era algo tan patriarcado, no. Era un concepto de la propia dictadura y de la represión.

J.M Garzón: Los colegios, me acuerdo que las niñas estaban en un colegio grande arriba, y nosotros estábamos abajo.

J. Morillas: El concepto que había era de estar cantando el cara al sol, toda la mañana, y otra serie de canciones que había más. Luego llegaban las flores a María que era todo el mes de mayo rezando, había que rezarle a la virgen María porque era el mes de las flores. Después llegaban los ejercicios espirituales que te tenían otro mes llevándote todas las mañanas a misa.

J.M Garzón: Semana Santa no podías comer carne, si lo pagabas si, sino no.

J. Morillas: En mi casa, como no había, la carne no la echábamos en falta.

J. Morillas: Hoy vais y normalmente vais al cole con alegría y satisfacción, ir al cole para vosotros no es ninguna tortura, en aquellos tiempos, cualquier cosa era importantísima para no ir al cole, si llovía que lloviera mucho, si granizaba, que nevara mucho, porque no ir al cole te daba la salvación de un día para estar contigo, con tu familia, con tus primos o tus amigos y te liberabas de ir al cole. El colegio no era un sitio donde tú ibas con un concepto de aprender algo interesante para compartir con los amigos, al colegio ibas porque te forzaban los padres desde un concepto de responsabilidad y hasta cierto punto es fácil de entender, que aunque tus padres comprendían lo que ocurría en el cole, pero te forzaban a que te formaras y aprendieras aunque las condiciones no eran las mejores.

- **Anaves a la missa de l'època? Com la recordes? De quins temes parlaven?**

J. Morillas: No.

J.M Garzón: Yo iba a misa porque me tenía que preparar para la primera comunión.

- **Hi havia fam? Com s'administrava el menjar? Tens records de l'estraperlo?**

J. Morillas: Sí, claro, el estraperlo se basaba más que nada en la falta de productos que no llegaban a la ciudad y a los ciudadanos, porque no había, no se producía, el campo estaba abandonado, todo se vivía en la miseria, entonces, no había estructuras de funcionamiento, y no había productos. La falta de productos condicionó a que había gente que se dedicaba a comprar en Portugal u otros sitios, lo compraban más caro y luego tú lo revendías más caro y otro lo revendía más caro aún, al final comía quien tenía dinero porque al final el precio del producto se encarecía tanto debido a las condiciones en las que salía al mercado, que al final cuando llegaba al ciudadano o consumidor, el precio era prohibitivo para los pringados. Todo esto hacía que el hambre se incrementase más, porque las clases pudientes y que tenían dinero, con ese dinero comían y consumían, el resto a buscar moscas.

J.M Garzón: Había muchas parejas de Guardia Civil, que por la noche con los sacos de café los traían de Portugal a España, a lo mejor a 100 kilómetros, y no por carretera ni por buen camino.

J.Morillas: Más tarde los Americanos como siempre, en todas las guerras, como cuando se acabó la dictadura y la Segunda Guerra Mundial, a partir del sesenta y uno, sesenta y dos, hacen el famoso Plan Marshall, que consiste en que nos traían leche en polvo y queso, y oye que les duela la barriga, pero que no se mueran. Las condiciones de aquella leche en polvo que nos traían, que venía de Estados Unidos, no eran buenas, no era una leche hecha aquí, los

controles sanitarios no eran lo que son ahora. Íbamos al cole y nos llevábamos una latita porque no había vasos de plástico. En esa latita te daban un vaso de leche y un trozo de queso, ahora, a la media hora te estabas cagando en el váter, eso sí, ibas ligero. En esa época no había niños obesos, aquello era un purgante inmediato. Pero bueno, así se trapicheaba.

J.M Garzón: El queso amarillo grande con agujeros, americano, es el que había

J.Morillas: Además, con la bandera de estados unidos, para que los niños viéramos que los americanos nos estaban quitando el hambre.

- Tens records de denúncies per la parla del català o de la prohibició de dret a reunió al carrer?

J. Morillas: Una cosa es llegar a Cataluña, sobre todo los que estamos politizados, ya que tenemos problemas a la media hora de estar aquí dentro. Los problemas los teníamos por nuestros ideales políticos, no por hablar o no hablar catalán. Es cierto que había una represión en Cataluña contra la lengua y la cultura catalana, evidentemente, como la que había en el resto del estado, si tú hablabas en otra lengua que no fuese la Española, el español y el Cristiano, es decir, eso a lo largo de la dictadura, es algo que se ha hecho además de una forma salvaje. Los problemas no venían por ahí, porque lo que más te podías encontrar era un Guardia Civil que te peleará, es lo que había, pero el problema no venía por ahí, el problema venía por la represión política que había, porque a la más mínima que montabas cualquier cirio, eras detenido, ibas al cuartel y te ponían la cara mirando para el Guadalajara. Represión total contra la gente. Una situación en la que te tocaban el timbre en casa, te sacaban, te esposaban, te pegaban y te podías ir a casa. A mí de mi empresa me habían sacado un montón de veces. Era lo que había, era represión, miedo, y terror, y todo seguido, para que nadie se moviera, nadie reclamara y nadie pidiera libertad, sobre todo libertad, porque lo que más se pedía era el concepto de la libertad, para decidir, para votar, para que no me machaquen.

J.M Garzón: Yo aquí en Cataluña no he tenido problema ninguno, ni con los catalanes, ni con nadie, llegué aquí en el año 1963, con 24 años, eso sí, trabajé con catalanes, y lo único que me hicieron es que entendiera el catalán, y que preguntara las veces que fuera lo que significaban las palabras, pero nunca me han exigido nada, hasta que me he retirado.

- Què fèieu els nens en aquella època per divertir-vos? Quines eren les activitats que més freqüentàveu?

J. Morillas: Los juegos estaban todos basados en un concepto manual de lo que había, es decir, se jugaba con maderas, se jugaba haciendo rayas en el suelo y saltando con gomas, se jugaba con bolas, las famosas canicas, la famosa peonza, algo que se podía hacer a nivel de casa que no se podía comprar, tu abuelo te hacía una peonza. Cuando llegaba la navidad, te hacía tu abuelo una pandereta, tú no podías ir al mercado a comprarte una pandereta porque económicamente no tenías dinero. Quiero una zambomba, tu abuelo o tu padre te hacía una zambomba, con la piel del conejo. No había poder para ir a comprar, y jugábamos con aquello que se hacía en casa, con aquello que se podía hacer. Cuando ibas de un pueblo a otro según las costumbres y los hábitos de cada pueblo, o bien por productos que tenían que tú no tenías, pues jugaban a cosas diferentes.

JM. Garzón: Las pelotas no eran de piel, eran unas pelotas de badana rellenas de serrín, no había otra cosa

J. Morillas: Sí, incluso yo hice teatro en el pueblo. Aunque éramos unos parias, evidentemente que como niños, nos gustaba ir al cine del pueblo, pero tampoco teníamos dinero para entrar al cine del pueblo. Había que sentarse en la puerta del cine, esperábamos a que la película estuviese a media y no hubiese entrado mucha gente y el portero del cine, lastimosamente, nos dejaba entrar sin hacer ruido, porque lo que tú querías era ver el cine.

Eran películas del oeste las que se ofrecían, ya que por ejemplo las películas de amor estaban prohibidas. Como niño te interesaba entrar en cualquier teatro o cualquier circo que en aquella época cruzaba por el pueblo, querías ir, el contacto con el mono, el tigre o con la cabra, era lo que veías, y lo mismo lo cambiabas por una patata o por las zapatillas de tu madre.

J.M Garzón: A mi madre le quité las zapatillas y las cambié por dos pirulines.

- **Com era la convivència amb els demés veïns del poble?**

J. Morillas: A ver, no solamente Canovelles, Cataluña ha sido solidario, es decir, la inmigración que se produce de otras zonas del estado hacia Cataluña, el pueblo catalán acoge a esa gente, o nos acoge a los que llegamos aquí. Por lo tanto, lo primero que hay que reconocer, es la capacidad de solidaridad que tienen los catalanes para recoger a toda la gente que llega, porque queramos o no queramos, ellos podían haberse puesto de culo contra la pared, diciendo si mal estamos y encima vienen estos, que es lo que ahora se hace con los inmigrantes que nos vienen de fuera. Estos son los que roban, estos son los delincuentes, estos son los chorizos, no, no, para ser un cabrón no hace falta ni el sitio donde naces ni el color de la piel que tengas. Entonces claro, cuando nosotros llegamos aquí, pues el catalán es un pueblo acogedor y hoy en día sigue siendo un pueblo acogedor, y, por lo tanto, no hay ningún problema de convivencia. Porque aquí llegamos y claro, al día siguiente empezábamos a trabajar, la diferencia que había entre donde estabas y a donde llegabas, es que llegabas pobre y mañana podrás empezar a trabajar. Otra cosa es lo que cobrabas y si con lo que cobrabas tenías bastante, pero de entrada para trabajar había trabajo, y no de ocho horas, podías hacer diez o doce horas. Entonces, por lo tanto, sí que se produce un concepto solidario por parte de Cataluña, la prueba está en la especulación que se hace con los que llegan, pero claro, especulan los que tienen dinero en Cataluña, que son constructores, son industriales. Estos se dedican a hacer pisos, que en vez de pisos son un montón de mierda, por ejemplo los pisos de la calle acequia los hacen para los andaluces y los extremeños que llegaban aquí, se bajaban del tren y ya tenían destino seguido. No se iban a Can Duran, ahí no iban los ciudadanos que venían en el tren, que te pasabas veinticuatro horas desde Andalucía hasta aquí, para llegar en un puto tren. El problema está en que nos metieron en guetos a vivir, pero claro, fruto de unos especuladores que especulaban con el suelo, con el precio de esas viviendas y con todo. Pero lo que no se puede decir es que el pueblo catalán, llevó a cabo con una especulación por los que llegamos aquí, el pueblo catalán estaba trabajando en fábricas como nosotros, allí estábamos mezclados y la convivencia era normal, completamente normal. No había problemas de catalanes, de que si eras andaluz, eso no quiere decir que a veces la gente cuenta y dice que cuando llegó a Cataluña tuvo una mala experiencia, es decir, de las anécdotas no se vive, pero en términos generales el pueblo catalán nunca ha sido un pueblo racista. La prueba está en que barrios como la Mina de Barcelona, de ahí salen los toretes, de ahí salen las vaquillas y de ahí sale toda la historia de todo el movimiento de delincuentes. Esos no eran catalanes, esos eran andaluces, extremeños... y los catalanes nunca han hablado de ellos, pero ahora hablamos nosotros de los que nos llegan. Es decir, ahora hay más concepto de xenofobia y de racismo que el que se podía haber tenido, pero que no se tuvo cuando nosotros llegamos aquí. Incluso yo siendo andaluz, yo digo que si la inmigración que se produce desde Andalucía a Cataluña, se hubiese producido de Cataluña a Andalucía, nosotros no hubiésemos sido tan solidarios. Hay un concepto que se presume de que los andaluces somos muy solidarios, a nosotros lo que nos gusta es el cachondeo y estar bien, pero el concepto de la solidaridad no es eso, la solidaridad es algo completamente diferente. Entonces, por lo tanto, el concepto solidario... ni todos los pueblos son solidarios, ni todos los países son solidarios, ni todas las regiones son solidarias.

La prueba está en la experiencia que hay a nivel mundial, tú te vas a países que son súper racistas y te vas a otros países donde no cuestionan. El concepto de la solidaridad y de la integración y tal, en Cataluña no ha habido problema. Otra cosa es con el tiempo y con la situación que se ha producido de política, con el tema de la independencia, que aquí sí que ha habido incluso divisiones dentro de las mismas familias. Es decir, hay familias que en navidad no tienen cojones a sentarse a cenar juntos, porque uno es de la CUP, el otro está a favor de la independencia, el otro se siente de VOX y manda a tomar por culo al cuñado... Pero eso ha venido ahora, hace cuatro días, eso surge en el año 2017. Hasta ese año la convivencia en la calle no traía problema ninguno. Hoy en día problema de convivencia en Cataluña no lo hay, la gente convive y tal, otra cosa es el problema político, eso sí que ha traído divisiones en la familia, pero ese es el mundo que nos ha tocado vivir.

J.M Garzón: Yo soy de lo mismo. A mí en Cataluña todo me ha ido muy bien, nadie me ha rechazado ni nada ni yo he rechazado a nadie tampoco.

- Tens records sobre la censura d'aquella època?

J. Morillas: La censura era una cuestión cultural que la propia dictadura, se había cuidado muy mucho de ir imponiendo, para hacernos de una forma diferente y semejantes al modelo de sociedad que ellos querían. Entonces, todo lo demás había que censurarlos, había que cortarlo. Es decir, tú por ejemplo ibas al cine y cualquier película que nos podía llegar, una película sin valor ninguno, cualquier película que nos podía llegar de Estados Unidos, de Europa, es decir, cualquier cosa que nos llegaba de fuera, primero pasaba por el censor. El censor era, pues un tío inquisidor, que se sentaba sobre una mesa, se dedicaba a ver la película antes de ponerla. Entonces, él con las tijeras iba cortando todo lo que no le interesaba, es decir, un beso, el agarrarse de la mano, una palabra cariñosa, es decir, tú ibas a ver una película de amor y no te enterabas de nada, digo de amor, pero vamos cualquier cosa. No había transmisión ninguna, claro tú te ibas a ver una película de "Marcelino, pan y vino", dándole y hablándole al crucifijo y esas sí que las veías enteras, porque allí no había nada, no había faldas, ni había playas, ni había bañadores.

J.M Garzón: Nada más había curas y frailes.

J. Morillas: Era un concepto cultural completamente reducido a la nada, es decir, aquello de con que no vean nada ya tienen bastante. Concepto de formar toda una población, con una cultura que bueno, la prueba está con los años que han tenido que pasar para que nos dé el aire un poco.

J.M Garzón: Sí, bueno, es lo que ha contado él, ibas al cine y te enterabas de la mitad, te enseñaban una mitad y la otra mitad no la veías.

J. Morillas: Y cuidado que la censura no estaba solo en lo que veías, sino en lo que leías, es decir, cualquier escritor escribía un libro y pasaba por el censor. Es decir, estaba el ministerio de gobernación y este ministerio controlaba cada libro que se citaba, cualquiera eh. Primero a leer el libro, "página 14, línea 17, tú, ven para aquí, porque has escrito esto?" "No, porque bueno..." "No, señor, esto no se puede escribir." Y así funcionaba la dictadura, es decir, cualquier revista, cualquier periódico, algo que se escribía, que al sistema y al régimen y a la dictadura no le iba bien, eras llamado a filas y según quien fueras acababas en la cárcel. Simplemente por el artículo de un periódico, por un artículo de una revista, un libro que has escrito... Mira sin ir más lejos, el crimen de Cuenca cuando se hace, la Pilar Bardem, que es quien hace el crimen de Cuenca, es una película que se hace, que es histórica y real. Hay una persona que es disminuida en un pueblo y esta persona desaparece del pueblo y coincide la desaparición del que se va del pueblo con un crimen que ocurre en el pueblo, qué hace la guardia civil, decir que el que se ha ido del pueblo ha sido el que ha cometido el crimen. Como no encontramos a quien ha sido, pues le echamos la culpa al que se ha ido, al cabo de

los años, este tío vuelve al pueblo y cuando llega la guardia civil lo detiene. Lo torturan, a él y a más gente, en busca de saber quien ha sido el asesino. Bueno, pues de todo eso, Pilar Bardem hizo una película, está basada en hechos históricos, ni se le puso ni se le quitó. Pero claro, sale la guardia civil torturando, torturando a la gente y torturando a una persona que es disminuida mental. Entonces esas imágenes fueron censuradas y ella fue a la cárcel. Luego acabó siendo ministra, con la democracia, pero cuando ella hizo la película acabó en la puta cárcel. Tú contra el sistema no podías atentar para nada, tu obediencia a tragar y a callar y sino leña contra ti.

J.M Garzón: Si ibas por el derecho no había problema ninguno, lo que decían ellos y tú tirabas para adelante y tan bien.

J. Morillas: Si ibas por el derecho no, si ibas por la derecha.

J.M Garzón: Bueno, si ibas por la derecha quiero decir, no había problema ninguno, pero como te torcías un poquito...

J. Morillas: Pero bueno que los de izquierdas también andábamos bien derechos, otra cosa es que no nos dejaran.